HOOFSTUK 3

WERKLOOSHEID, GESINSLEWE EN GESINSOPVOEDING

3.1 Inleiding

In die onderhawige hoofstuk word aandag geskenk aan gesinslewe en gesinsopvoeding ten tye van die werkloosheid van die ouer(s). Die fokus sal spesifiek val op die effek van die werklose persoon op sy/haar eggenote, sy/haar gesin en gesinsopvoeding.

Derhalwe word daar in die onderhawige hoofstuk spesifiek gefokus op die effek van werkloosheid op die gesin : op al die gesinslede, maar meer spesifiek op die opvoeding van kinders in die gesinsituasie wat deur werkloosheid geraak word. Aangesien hierdie studie by uitstek 'n sosiopedagogiese ondersoek verteenwoordig, word gesinsopvoeding in terme van sosiopedagogiese kriteria (soos in hoofstuk 1 gekonseptualiseer) ge-analiseer. Swart (1987: 137) beskou die gesin as die vertrekpunt van opvoeding. Die kind beweeg vanuit die intieme gesinsituasie na die saaklike samelewingsituasie. Dit is gevolglik in die geborge intimiteitsfeer van die gesin waar die kind weerbaar gemaak moet word teen die aanslae van die lewe daar buite. Alle verhoudinge in die gesin sal onderling saamhang en mekaar beïnvloed. Die huweliksverhouding beïnvloed die verhouding van elk van die ouers ten opsigte van hul kinders; die verhouding ouer/kind beïnvloed op sy beurt die huwerliksverhouding (Pretorius 1998: 43). So ontstaan 'n veelvoudige wisselwerking of interaksie, 'n kompleks van verhoudinge wat maklik tot 'n warboel kan ontaard wanneer moeilikhede ontstaan.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Gesinsopvoeding weer, is die basis van alle latere opvoeding, en gesinsverhoudinge is die basis van alle latere sosiale verhoudinge, aldus Pretorius (1998: 43).

3.2 Die effek van werkloosheid op die gesin

3.2.1 Effek op die werklose persoon

Die man wat werk se selfkonsep is gewoonlik positief. Isralowitz (1989: 48) toon aan dat 'n man wat werk, geredelik verantwoordelikheid neem vir take by die werk, hy kan besluite neem, hy kan interpersoonlike verhoudinge met ander mense stig en ontwikkel, en hy word by uitstek blootgestel aan talle nuwe uitdagings op kognitiewe, sosiale en emosionele vlak (Bouwer 1995: 77). Wanneer sodanige man egter werkloos raak, beleef hy gevoelens van skuld en waardeloosheid en dis juis in hierdie tydperk dat hy sterk aanspraak kan maak op die ondersteuning van sy gesin. Sou die man 'n tradisionele rol as primêre broodwinner gespeel het en die fondse vir die huishouding verskaf het, kan werkloosheid vir hom én sy gesin traumaties wees.

Volgens Zeelie (1989: 63) is die algemene aanvanklike reaksie van mans wat werkloos raak, dat dit 'n tydperk inlui wat hulle as 'n vakansie beskou, waartydens 'n beter betrekking gesoek kan word en beskou word as 'n geleentheid om gesinsbande te verbeter. Die man dring aan op maksimale gesinsamesyn en min tyd word aan gesinslede gegun om alleen te wees. Daar word uitstappies gereël waaraan die hele gesin moet meedoen. Veral vir die huweliksverhouding toon hierdie fase 'n ongekende oplewing. In die beginstadium is die gesin derhalwe ook in 'n hoë mate oorbetrokke by mekaar en veral afhanklik van emosionele steun aan mekaar, maar spesifiek aan die vader. Met verloop van tyd

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

word die gesinslede bewus van die ernstige gevolge van werkloosheid op hul emosionele en finansiële welvaart en bring dit verwydering mee.

Werkloosheid bring mee dat die man eensklaps heelwat tyd tot sy beskikking het. Chappell (1982: 77) stel dit so:
"If you have all the time in the world, you never need to do anything today."

Die man word skielik genoodsaak om tuis te bly gedurende die dag en genoodsaak om take in en rondom die huis aan te pak. Aangesien hy meestal in die dag alleen tuis is, het hy geen geselskap nie. Saans as almal weer tuis is, wil hy graag gesels en kuier, maar na 'n dag se werk is die gesinslede uitgeput en het dikwels nie veel wat hulle met hom wil deel nie. Namate tyd verloop en die man nie werk kan bekom nie, raak hy al meer in homself gekeer en openbaar hy gevoelens van skuld, onsekerheid, minderwaardigheid en moedeloosheid (Bouwer 1995: 77 – 78).

Chappell (1982: 78) toon in haar navorsing aan dat die man tydens die beginfase van werkloosheid rusteloos raak. Sy het bevind dat die meeste mans dikwels aan slapeloosheid ly, omdat hulle bekommerd is oor die finansiële situasie van die gesin. Volgens Hoffman et al. (1991: 107) kan die man ontspanningstake soos boeklees nie meer soos voorheen geniet nie. Hy raak rusteloos en gespanne. Spanning oor dié traumatiese situasie begin sy tol eis. Die man ervaar dikwels verdere negatiewe simptome soos hartkloppings, hande wat sweet, 'n droë mond en voortdurende afgematheid.

Die werklose eggenoot openbaar 'n swak selfbeeld, wat daartoe aanleiding gee dat hy skuldgevoelens en gevoelens van minderwaardigheid, frustrasie en aggressie teenoor die gesin openbaar,

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

wat dit vir hom moeilik maak om selfgeldend op te tree (Zeelie 1989: 70). Hoe langer die werkloosheid duur, hoe moeiliker raak dit vir die man en die gesin om sodanige spanningsituasie suksesvol te hanteer. Dit blyk duidelik uit die navorsing deur Chappell (1982: 76), dat dié man nie slegs in die gesin nie, maar ook tussen sy vriende dit moeilik vind om homself effektief te bly handhaaf.

In die beginfase van werkloosheid is dit maklik vir die man en sy gesin om met hul vriende te sosialiseer, maar met die verloop van tyd, soos hul finansiële posisie versleg, kan die gesin sosiaal geïsoleerd raak. Chappell (1982: 76 – 77) toon in navorsing aan dat vriende soms mag dink dat die werklose persoon geld wil leen, indien daar by hulle gekuier word, of as vriende oorgenooi word vir 'n geleentheid. Die werklose en sy gesin voel dikwels sosiaal uitgeworpe, omdat hulle nie meer aan die finansiële eise wat hul vriendekring stel, kan volhou nie. Vriende, familie, kerke en welsynsorganisasies bied hulp, in die vorm van geskenke aan die gesin, aan. Sodanige geskenke is gewoonlik in die vorm van voedsel en klere. Weens die sensitiewe aard van die situasie, weier die gesin gewoonlik enige hulp. Met verloop van tyd blyk dit dat die werklose man en sy gesin vereensaam en geïsoleerd raak (vgl. Bouwer 1995: 79).

Namate tyd verloop en die man nie werk kan bekom nie, neem hy dikwels sy toevlug tot drank en/of dwelms om van die spanning, omdat hy nie meer sy rol as primêre broodwinner bevredigend kan vervul nie, ontslae te raak. Die man kan dikwels in hierdie fase ook nie meer effektief kontrole oor die kinders uitoefen nie. Zeelie (1989: 72) is van mening dat die man, weens minderwaardigheidsgevoelens wat hy as eertydse broodwinner ervaar, asook die toenemende stres omdat hy nie werk kan bekom nie, soms nie optimaal in die psigologiese en fisieke behoeftes van sy kinders voorsien nie. Kelvin en Jarrett (1985: 82) is

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

van mening dat: "...where his 'authority' rested on his role of provider, that authority, or respect, is often much reduced – occasionally but only occasionally – to the level of contempt."

Die man se leierskapsrol word dikwels deur die kinders in twyfel getrek en die verwerping van sy gesag, saam met die misbruik van alkohol, kan daartoe aanleiding gee dat die man selfs sy kinders begin mishandel. Wanneer die vrou sodanige mishandeling wil verhoed, word sy ook aan geweld onderwerp. Wilson en Cook (1985: 4) stel dit dat: "A person who has lost his job may vent his anger and frustration by hitting or killing a spouse or friend, or he may become so moody and depressed as to be incapable of any action, including assault."

Hill (1978: 118 – 120) het egter bevind dat die werklose eggenoot en vader later geneig is om heeltemal negatief, onbetrokke en apaties te raak, sodat kontrole en dissipline in die gesin nie meer vir hom van belang is nie. Dit blyk uit die literatuur dat die gesinne van werklose vaders met die verloop van tyd geneig is om minder tyd saam deur te bring (Bouwer 1995: 80).

Warr (1983: 305 – 311) noem 'n paar negatiewe kenmerke van die werklose vader wat as gevolg van werkloosheid kan voorkom:

- die persoon ervaar 'n verlies aan inkomste en verhoogde spanning kom voor;

- die persoon se lewenstyl word ingeperk as gevolg van die gebrek aan geld;

- die persoon strewe na minder of geen lewensdoelwitte;

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- die persoon kry nie meer so gereeld soos voorheen die geleentheid om verantwoordelike keuses uit te oefen nie;

- die persoon kry nie meer die geleentheid om sy werksvaardighede te beoefen en uit te brei nie;

- die persoon word blootgestel aan aktiwiteite wat vir hom 'n bedreiging inhou. Sodanig leen hy geld, is onsuksesvol in sy werksoeke en dit kulmineer geredelik in die degradering van verhoudinge;

- die persoon ervaar 'n verlies aan status weens finansiële tekorte;

- die persoon se sosiale lewe word beperk, deels omdat hy minderwaardig voel en sy sosiale status verloor.

Thomas, McCabe en Berry (1980: 517 – 524) onderskryf die negatiewe aspekte wat met werkloosheid gepaard gaan, veral as die tydperk van werkloosheid lank duur. Tog is hulle van mening dat die werklose nie slegs negatiewe aspekte beleef nie. Sodanig mag die man, met die toename in tyd wat hy met sy gesin deurbring, ook verrykende interpersoonlike verhoudinge met sy gesin stig, waarvoor hy andersins nie tyd sou gehad het nie.

Dit blyk uit die navorsing van Venter (1991: 29) dat die man wat sy werk verloor, geredelik fisieke en psigologiese trauma ondergaan. Hoe langer die tydperk sonder werk, hoe groter is die kans dat hy en sy gesin negatief daardeur geraak sal word.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Omdat die vader egter nie geïsoleerd van die gesin funksioneer nie, sal die effek van sy werkloosheid noodwendig ook 'n beduidende invloed op die ander lede van die gesin uitoefen.

3.2.2 Effek op die werklose se eggenote

Navorsing toon dat in die beginfase van die man se werkloosheid, dit blyk dat die huwerlikspaar dikwels goed funksioneer (Bouwer 1995: 81). 'n Rolverdeling by die man en vrou is noodsaaklik, ten einde die balans in die huweliksisteem tydens die krisis wat werkloosheid meebring, te handhaaf. Zvonkovic, Guss en Ladd (1988: 60) meen dat ".....a marriage relationship which is flexible enough to allow for changes in the wife's role and changes in the husband's role would be most adaptive in economic hard times."

Bouwer (1995: 82) is van mening dat rolverdeling in die huwelik ook tot gevolg het dat die vrou gedeeltelik die rol van die broodwinner kan oorneem en sodoende meer verantwoordelikhede bekom – wat weer toenemende besluitneming van haar vereis. Dit bring voorts mee dat die man nie meer alleenseggenskap oor die finansies van die gesin het nie en toenemende rusies tussen die huwelikspaar kan meebring. Larson (1984: 509) het in sy ondersoek bevind dat veral kommunikasieprobleme onderhandeling tussen die huwelikspaar drasties laat verswak, veral namate die werkloosheidstydperk langer duur. Dit mag later veroorsaak dat die man en vrou nie bloot met die omstandighede waarin hulle verkeer ontevrede is nie, maar later selfs met mekaar ongelukkig kan word.

Die tydperk van werkloosheid speel 'n belangrike rol: hoe langer dit duur, hoe nadeliger is die uitwerking op die leierskap in die huwelik en die gesin. Hoewel die moeder dikwels poog om dit teë te werk, is daar

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

later min of selfs geen sprake van leierskap teenwoordig in die gesin nie (Bouwer 1995: 82).

Die vrou kan later sò oorwerk wees en geïrriteerd raak met die man omdat hy nie werk nie, laat slaap en homself skuldig maak aan alkoholmisbruik, dat sy hom fisiek nie meer naby haar wil hê nie. Probleme kan selfs op seksuele gebied manifesteer, deurdat die vrou weier om seksueel met haar man te verkeer. Volgens Borrero (1980: 920) kan die werklose man seksueel verwerp voel. Hierdie aspek het tot gevolg dat die verhouding in die gadesisteem merkbaar verswak en in huwerliksonmin manifesteer.

Die toepassing van dissipline is belangrik in die gesinsisteem. Dit wil egter voorkom asof ook dié dimensie nadelig beïnvloed kan word, wanneer die man werkloos raak. Volgens Zeelie (1989: 74) is dit vir die vrou 'n moeilike tydperk nadat haar eggenoot werkloos word, veral om die volgende redes:

- Sy voel dikwels dat sy nie so streng en effektief soos die man in die toepassing van dissipline kan wees nie;

- sy het moontlik intussen 'n betrekking aanvaar en het nie altyd die tyd en die energie beskikbaar om te raas en baklei nie.

Dit blyk dus dat die effek van werkloosheid nie slegs 'n negatiewe effek op die werklose man vertoon nie, maar ook swaar op die skouers van die eggenote rus.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

3.2.3 Effek op die kinders in die gesin: 'n sosiopedagogiese evaluering

3.2.3.1 Inleiding

In die beginfase van werkloosheid geniet die kinders die onverwagte tyd wat aan hulle bestee word. Die man bou 'n hegte vriendskap met hulle op (**ek-jy-verhouding**) en help hulle met sowel hulle skoolwerk as stokperdjies. Volgens Zeelie (1989: 63) raak die kinders later in 'n verleentheid om gedurig saam met hulle pa te wees, of saam met hom gesien te word en sorg hulle dat hulle stelselmatig minder tyd saam deurbring (**sosialisering**). Net soos met die huweliksverhouding, is die nuwe sosiale verhoudinge ook nie blywend nie (**sosiale lewe**).

Die kinders beleef hierdie tydperk as 'n fase van angs en spanning. Hulle is wel vir hulle lewensmiddele van die ouers afhanklik, maar beleef terselfdertyd gevoelens van skaamte en verleentheid (**selfkonsep**) as gevolg van die vader se werkloosheid en neig om meer na buite die gesin te leef, ten einde sodoende minder met die gesinslede te assosieer (Bouwer 1995: 83).

Die adolessent wie se vader werkloos is, word voortdurend aan spanning blootgestel (Bouwer 1995: 90). Die adolessent gee onrealistiese betekenisse aan dinge en idees (**sosiaal-maatskaplike oriëntering**), omdat hy nie die spanning en konflik as gevolg van finansiële tekort, geldelike nood, toenemende konflik tussen die ouers, asook die sosiale isolasie kan verstaan nie. Baarda, Frowijn, de Goede en Postma (1983: 473 – 484), asook Raffe (1986: 11 – 19)

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

toon aan dat die adolessent gedragsprobleme soos stokkiesdraai en drankmisbruik openbaar, selfs in sekere gevalle in aanraking kom met misdaad en dat veral die dogters se skolastiese prestasies verswak (**selfaktualisering**). Jones (1988: 212) beweer dat die adolessent, wat in 'n gesin is wie se vader werkloos is, 'n behoefte aan sekuriteit en aanvaarding, veral tuis, toon (**behoeftevervulling in sosiale verband**).

Volgens die navorsing van Zvonkovic et al. (1988: 56 – 61) is dit veral die man en seun wat neig om in 'n groot mate by mekaar betrokke te raak (**identiteitsvorming**). Hierdie fase is ook nie blywend van aard nie, aangesien die man homself mettertyd onttrek of distansieer, as gevolg van depressiewe gemoedstemmings, angs en aggressie. Hill (1978: 120) meld dat die man geïrriteerd raak met die kinders en stel dit soos volg: "He also said that the children got under his feet and he got bad tempered with them" (**kommunikasie**). Met verloop van tyd dat die man nie werk kry nie, verswak die situasie tuis (**sosiale milieu**). Die man verloor kontrole oor die kinders en in 'n poging om sy gesag te laat geld, kan mishandeling plaasvind (**opvoedingstyl**) (Zeelie 1989: 72). Waar die pa voorheen miskien voorspelbaar en streng in die toepassing van dissipline was, word dit vir hom moeiliker as gevolg van sy minderwaardigheidsgevoelens en beleef die kinders gevoelens van spanning en onsekerheid as gevolg van die ambivalente optrede van die vader (Bouwer 1995: 84).

Madge, (1983: 311–319), in teenstelling met bogenoemde bevindinge, meld gevalle aan waar reëls in die gesinsisteem sodanig verander het, dat daar min of geen dissipline op die kinders toegepas is nie. Sulke kinders het gedragsafwykings begin toon, hulle

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

skoolwerk het agteruit gegaan en sommiges het hulself selfs aan jeugmisdaad skuldig gemaak.

Volgens Van der Zanden (1993: 356–365) ondervind die adolessent in dié tydperk soms probleme met aknee en 'n prominente sweetreuk kom soms voor, omdat sweetkliere vinniger groei. 'n Oordrewe besorgdheid oor sy fisieke voorkoms wat in die oë van die volwassene oordrewe mag wees, kom onder die adolessent voor.

Baarda, et al. (1983: 473), en Hutson en Jenkins (1989: 41) is van mening dat die finansiële tekorte uiters nadelig vir die adolessent is. Die gesin se uitgawes rakende aankope van lewensmiddele word beperk, hul skuldelas word meer, hul spaargeld krimp met die verloop van die werkloosheidsfase en dit veroorsaak ekonomiese probleme vir die gesin. Hutson en Jenkins (1989: 41) het bevind dat daar nie meer geld vir vleis met Sondagetes is nie en dat belangrike lewensmiddele soos haarsjampoe spaarsamig gedeel word. Beskou in die lig van die belangrikheid wat die adolessent aan sy fisieke voorkoms heg, kan finansiële nood meebring dat middele soos velsorgprodukte en reukweerders onbekostigbaar word. Dit kan daartoe aanleiding gee dat die adolessent, nog meer as ander gesinslede, in homself gekeerd raak. 'n Ontevredenheid met hul liggame kan adolessente beangs, raadop en depressief laat voel. Adolessente wat depressief raak, kan soms ook poog om die eie lewe te neem (Jones 1990: 583).

Adolessente wie se vaders werkloos is, redeneer en vra vrae rakende werkloosheid. Hulle raak gepreokupeerd met die feit dat hulle ouers nie meer oor die finansiële middele beskik om alles te koop wat hulle wil of moet hê nie (Bouwer 1995: 87).

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Aanvanklik blyk dit dat werkloosheid nie 'n invloed op die skolastiese prestasies van kinders in die gesin vertoon nie, maar met verloop van tyd verswak die adolessent se skoolprestasies egter dermate (Raffe 1986: 11–13). Die verswakking in skoolprestasies word daaraan toegeskryf dat die adolessent nie meer genoegsame en gesonde voedingstowwe inkry nie. Dit veroorsaak dat kinders se konsentrasie verswak en hul weerstand teen siektes verlaag (Baarda et al. 1983: 473). Hierdie navorsers toon ook aan dat vakke soos wiskunde en tale tydens die werkloosheidsperiode verswak, omdat dié vakke by uitstek konsentrasievermoë en kognitiewe skerpheid vereis.

Grimshaw en Pratt (1984: 17) toon in hul navorsing aan dat dié adolessente ongemotiveerd raak ten opsigte van hul skoolwerk, hulle ontwikkel negatiewe houdingsprobleme teenoor die skool en stokkiesdraai kom vry algemeen voor in sulke omstandighede. Raffe (1986: 12) is van mening dat talle faktore 'n rol speel by die motivering van kinders ten opsigte van skoolwerk tydens werkloosheid. Hy is van mening dat elke individu, seuns en dogters van verskillende sosiale groepe en ouderdomme, hierdie werkloosheidsituasie verskillend sal verwerk en hanteer. Raffe (1986: 13) toon aan dat stokkiesdraai tydens dié fase van werkloosheid voorkom en dat dogters meer as seuns daartoe geneigd is. Jones (1988: 206) toon aan dat die adolessente dogter met huistake belaai word, omdat die moeder gewoonlik gaan werk. Dit bring mee dat die dogter minder tyd aan haar studies kan bestee, die stres raak soms te veel en sy bly weg van die skool, as 'n strategie tot ontvlugting van dié situasie.

Met die toenemende tyd wat die man by die huis deurbring, kan dit gebeur dat hy meer tyd spandeer om die kinders met die huiswerk te help. Baarda et al. (1983: 483) het in navorsing bevind dat

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

werkloosheid: "...een ongunstige invloed het op die skoolprestaties van kinderen." Dit kan toegeskryf word aan die feit dat die man nie baie geduld aan die dag lê nie en dat die adolessent sy respek vir die vader verloor.

Die adolessent wie se vader werkloos is, beleef homself, ander persone en situasies as negatief (Bouwer 1995: 92). Dit manifesteer onder andere in gevoelens van mislukking, frustasie, verwerping, verwarring, skaamte, verlies aan eiewaarde, skuldgevoelens, depressie en negatiewe relasies, veral met die vader (Ortiz 1987: 133–137, Jones 1991: 101–116).

Die voorafgaande afdeling bied 'n oorsig oor die effek van die ouer se werkloosheid op die kinders in die gesin. Soos reeds vroeër beklemtoon, word die effek van werkloosheid op gesinsopvoeding in terme van die verwerkliking van sosiopedagogiese essensies beskryf. Derhalwe is daar ten aanvang in die voorafgaande afdeling aangedui watter essensies telkens ter sprake was.

Vervolgens word daar opsommenderwys spesifiek na die essensies, soos in hoofstuk 1 gekonseptualiseer, verwys. Sodanig word gesinsopvoeding binne 'n gesinsituasie waar 'n ouer werkloos is, sosiopedagogies aan die orde gestel:

3.2.3.2 Ek-jy-verhouding

Soos reeds in Hoofstuk 1 beklemtoon , is die ek-jy-verhouding, as sosiopedagogiese essensie, een van die mees fundamentele verhoudinge in enige persoon se lewe. Gevolglik kan die ek-jy-verhouding beskou word as die basis van beide die kind se sosiale lewe en opvoeding. Dié basisverhouding tussen ouers en kinders

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

kan beskryf word as die belewing van affektiewe (gevoelsmatige) kommunikasie en die ken van die mens in sosiale verband (Le Roux 1992: 5). Die verhouding verteenwoordig 'n opvoedingsvoorwaarde, waarsonder toereikende opvoeding nie te bedink is nie (Kriel 1996: 169).

Waar daar spanning tussen kinders en die werklose ouer, asook tussen ouers onderling bestaan, kan hierdie uiters noodsaaklike essensie van opvoeding nie toereikend voltrek word nie.

Die verhouding van die adolessent met die vader in die tydperk wat volg op die aanvang van werkloosheid, is kommerwekkend. Jones (1988: 208–209) toon aan dat die adolessente dogter in 'n toenemende mate met haar vader baklei. Adolessente beweer dat die ouers hulle soos "kinders" behandel en dat ouers nie altyd die omstandighede en veranderinge in die gesinsituasie met hulle deel en/of bespreek nie (Flanagan 1990: 168). Daar word beweer dat die vader sy opgekropte woede en aggressie eerder teenoor die dogter openbaar as teenoor sy vrou, en derhalwe die konflik en vertrouensbreuk. Die seun kom in opstand teenoor die vader se gesag en die vader is vir die adolessente seun nie meer die geïdealiseerde rolmodel waarin hy vroeër geglo het nie. Jones (1990: 579) is van mening dat die vader wat werkloos raak, meer geneig is om sy adolessente dogter as die seun te mishandel, omdat sy minder krag en weerstand kan bied. Werkloosheid het derhalwe 'n kwalitatiewe verskraling in die emosionele band tussen kinders en die werklose ouer tot gevolg.

Volgens navorsing deur Bouwer (1995: 96), is bevind dat die adolessente dogter meer betrokke by die huis, rakende take in en om die huis raak, omdat die moeder die arbeidsmark betree, ten einde

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

die gesinsinkomste aan te vul. Dit bring dikwels mee dat die verhouding tussen moeder en dogter tydens dié fase van werkloosheid emosioneel verdiep. Dit blyk ook uit dié studie dat die moeder dikwels haar probleme met die adolessente dogter in dié intieme vertrouensverhouding deel, ten einde van die spanning rakende werkloosheid en beperkte finansiële middele ontslae te raak. Dit veroorsaak dikwels dat die adolessente dogter met verantwoordelikheid in en om die huis oorlaai word.

Uit 'n oorskou op die voorafgaande blyk duidelik dat die voortgang van toereikende ek-jy-verhoudinge in die werklose persoon se gesin dikwels in die gedrang kom. Binne gesinsverband waar werkloosheid 'n beduidende effek vertoon, word ek-jy-verhoudinge as opvoedingsbasis en –voorwaarde geredelik ontoereikend voltrek. Dit is dikwels 'n tydsame proses wat geduld, oordeel en omsigtigheid vereis ten einde verhoudinge van emosionele sekuriteit, vertroue, koestering en eiewaarde te herstel.

Zeelie (1989) beklemtoon egter ook die feit dat sommige gesinne wel in staat is, om die krisisse van werkloosheid te oorbrug en sinvol aan te pas by dié omstandighede, sonder dat hul gesinsverhoudinge negatief geskaad word (Venter 1991: 31).

3.2.3.3 Opvoedingstyl

Opvoeding in die gesin geskied nie bloot deur die pedagogiese ingryping van die ouers nie, maar ook deur die kind se belewing van interpersoonlike verhoudinge tussen sy ouers in die huweliks- en gesinslewe (Kriel 1996: 173). Sodanige ouer-kindverhouding neem op die geboortedag alreeds 'n aanvang (Scheepers 1988: 69).

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

In die opvoedingsgeskiedenis het daar in die laaste jare 'n veranderde lyn sigbaar geword in die opvoedingstyl wat deur ouers in verhouding tot hul kinders verwerklik word. Die opvoedingstyl het tradisioneel begin met 'n dominerende, outoritêre opvoedingshouding, wat geleidelik verander het na 'n meer personaalgerigte opvoedingstyl, waardeur die kind tot optimale selfstandigheid en selfaktualisering begelei word (Klopper 1992: 160). Le Roux (1992: 12) wys daarop dat opvoedingstyl die gedrag, houding, dissiplinêre benadering of kommunikasiewyse is wat opvoeders gebruik of demonstreer in verhouding tot kinders.

Pretorius (1998: 63 – 74) onderskei tussen twee basisdimensies van die opvoeding:

- Die warmte-dimensie in die opvoeding. By die teenpole van warmte/aanvaarding en koudheid/verwerping gaan dit oor die ouer se houding (en gevoelens) ten opsigte van die kind. Hier word onderskei tussen die warm, liefdevolle ouer wat 'n goeie verhouding met die kind het, en die koue ouer wat hom nie veel aan die kind steur nie.

- Die dominansie-dimensie in die opvoeding. By die teenpole van dominansie/kontrole en toegeeflikheid/vryheid gaan dit oor die ouer se houding ten opsigte van die opvoeding. Hier word onderskei tussen die dominante, streng ouer wat die kind oorheers, en die toegeeflike ouer wat die kind oormatig vry laat.

Angenent in Le Roux (1992: 30) stel die hiërargiese struktuur van die basisbegrip "warmte" grafies soos volg in figuur 3.1 voor:

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

FIGUUR 3.1

DIE HIëRARGIESE STRUKTUUR VAN DIE BASISBEGRIP WARMTE

(BRON: Le Roux 1992: 30)

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die **permissiewe opvoedingstyl** is oortoegeeflik, nie-bestraffend, oormatig aanvaardend en oormatig buigsaam (Pretorius 1998: 10).

Hierdie laat-maar-gaan-houding laat die opvoedeling aan homself oor en dit lei dikwels tot groot onsekerheid by die kind. Wanneer die ouerleiding as gevolg van probleme in die werklose ouer se huwerliksverhouding swak of twyfelagtig is, mis die kind die geborgenheid van 'n gesonde gesinslewe en by baie lei dit tot ontoereikende verwerwing van sosiaal-aanvaarbare norme en sedes. Stone (1990: 66) beklemtoon dat die ouer 'n positiewe voorlewingsmodel aan die kind behoort te wees. Dié permissiewe opvoedingstyl van talle werklose ouers skep geredelik 'n teelaarde vir negatiewe aktiwiteite van die kind en laat na om behoorlikheidseise en verantwoordelikheidsaanvaarding by die kind in te skerp.

Die **posisionele opvoedingstyl** word baseer op die posisie van die opvoeder. Die ouer beklee die gesagsposisie en die kind die afhanklikheidsposisie. Dit is onderdrukkend en outoritêr (Lintott 1993: 98). Die ouer se opvattings ten opsigte van reg en verkeerd word afgedwing en daar word weinig gesprek gevoer. Die kind kry min geleentheid om sy standpunt te stel. Wanneer die posisionele ouertipe met sy kind kommunikeer, is dit negatiewe, onbuigsame, outokratiese, begriplose kommunikasie (vgl. Bester 1985: 28-29; Pretorius 1990: 58).

'n Oorstrenge ouerlike opvoedingstyl, wat as gevolg van spanning by die werklose ouer realiseer, lei geredelik tot gevoelens van minderwaardigheid, ontoereikenheid en skaamte by die kind. Sodanige minderwaardigheidsgevoelens word verhoog deur die feit dat die kind dikwels vrye kontak met die samelewing ontsê word (Dey

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

1990: 55). Volgens Bester (1985: 29) ontwikkel sodanige kinders dikwels ernstige spanningsprobleme. Hulle is onseker en oormatig van ander afhanklik. Hulle kom veral tydens adolessensie in opstand en is vyandig en aggressief (Lintott 1993: 99). Bogenoemde kinders raak tydens adolessensie van hul ouers vervreem, omdat hul gesinsopvoeding ontoereikend is (Calabrese 1987: 929).

Venter (1991: 30) stel dit duidelik dat talle skrywers reeds aangetoon het dat werkloosheid die gedragskontrole in gesinne negatief beïnvloed. Soos die tydperk van werkloosheid toeneem, verswak die toepassing van dissipline in 'n gesin dikwels merkbaar. Die rede hiervoor is dat die man die bestaande reëls begin verander en al hoe meer inkonsekwent optree in sy toepassing van sodanige reëls (vgl. Pautler en Lewko 1984: 14–16).

Werkloosheid skep spanning by ouers in die gesin wat geredelik geprojekteer word in verhouding tot kinders. Dit bring mee dat werkloosheid dikwels meewerk tot die ontoereikende verwerkliking van ouerlike opvoedingstyle in die gesin: of starre outokrasie, of 'n permissiewe laat-maar-gaan verwaarlosende benadering.

3.2.3.4 Kommunikasie

Opvoeding word in en deur kommunikasie voltrek; derhalwe is kommunikasie 'n opvoedingsvoorwaarde, aangesien geen sosiopedagogiese essensies sonder kommunikasie voltrek kan word nie (Klopper 1992: 163). Le Roux (1992: 8) beskou kommunikasie as die interaktiewe proses waardeur gedagtes, menings, gevoelens of inligting van een persoon na 'n ander oorgedra word met die bedoeling om mee te deel, te beïnvloed, of reaksie te ontlok.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Enslin (1992: 158) beklemtoon dat die generasies in die huidige samelewing dreig om meer en meer van mekaar vervreem te raak, as uitkoms van ontoereikende kommunikasie in die opvoeding; asook die invloede in die samelewing wat opvoedingsbelemmerend op die opvoedingsituasie inwerk. Kommunikasietekorte impliseer derhalwe terselfdertyd opvoedingstekorte, soos in die gesin waar werkloosheid voorkom.

Die werkende moeder is soms te moeg, en die werklose vader te geïrriteerd om aandag aan hul kinders te gee, sodat daar min tyd vir kinders en gesinsgesprekke bestaan (Lintott 1993: 103). Hoeh (1985: 19) omskryf hierdie toedrag van sake soos volg:
"Many parents do not take the time to talk with their teenagers. Even fewer take time to listen."

Werkloosheid, en veral die feit dat die man nie meer sy rol as broodwinner toereikend kan vervul nie, toon dikwels 'n uiters nadelige effek op die kommunikasie tussen die man en sy vrou. Hul interaksie mag ontaard in rusies, aggressie en selfs geweld, aldus Larson (1984: 503). Voorts beïnvloed die gebrekkige kommunikasie tussen huweliksgenote direk die kommunikasie met kinders in die gesin waar werkloosheid van 'n ouer aan die orde is.

Die spanning, haat, wantroue en rusie van huwelikstwis as gevolg van werkloosheid skep 'n versteurde huislike atmosfeer, en dit maak die kind beangs, onveilig en verward. Ouers kan 'n disharmonie in hul huwelik nie vir 'n kind verberg nie, want die kind het 'n fyn aanvoeling vir die ouers se houding teenoor mekaar (Pretorius 1998: 398). Dikwels word die kind gedwing om in die huwelikskonflik van sy ouers kant te kies, en hy belewe skuld, vrees, angs en 'n gewetensbelasting jeens die ouer teen wie hy kies.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

'n Ouer kan poog om 'n leemte in sy huwerliksverhouding (as gevolg van werkloosheid met gepaardgaande problematiek) te vul deur hom volledig op die kind te rig. Dan ontvang die kind te veel liefde, of die ouer eis te veel liefde van die kind (Pretorius 1998: 398). Dit kan die verwydering tussen ouers vererger, omdat beskuldigings volg oor opvoedingsfoute wat gemaak word.

Dit is dus nie slegs die kommunikasie tussen man en vrou wat negatief voltrek word nie, maar ook dié tussen ouer en kind. Kinders onttrek hulle geredelik van die vader, vanweë hul vrees vir konflik en ook soms vanweë 'n verlies aan respek vir hul werklose vader (Friedeman 1986: 125 – 130).

Volgens Hoffman et al. (1991: 105) het werkloosheid vir 'n kort periode nie 'n groot effek op die gesin as 'n geheel nie, maar slegs op die huwelik. Sou die persoon egter nie 'n werk kry nie en die periode van werkloosheid word langer, verhoog die spanning oor die onsekerheid van 'n verlies aan inkomste en die verlaging van materialistiese standaarde. Hierdie situasie het dan later 'n negatiewe effek op die hele gesin.

Dail (1988: 30) ondersteun bogenoemde uitgangspunte:
"Unemployment and its accompanying economic hardships are among the most stressful situations any family can face."

Die spanning en gepaardgaande gesinsproblematiek wat werkloosheid meebring, lei geredelik tot ontoereikende gesinskommunikasie, gebrek aan spontane gesinsverhoudinge en sosiale isolasie van individue en die gesin as geheel. Derhalwe word kommunikasie as opvoedingswyse ontoereikend voltrek.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

3.2.3.5 Sosiale lewe

Opvoeding impliseer dat die kind begelei sal word ten opsigte van sy sosiale lewe. Volgens Dey (1990: 60) manifesteer die kind se sosiale lewe in die gesin waar

- die kind as enkeling sosiaal aanvaarbare gedrag openbaar;
- die kind sosiaal verantwoordelik optree teenoor mense en in verhoudinge; asook
- hy as 'n sosiaal aangepaste wese in die samelewing opgeneem kan word (Dey 1990: 60).

Ouers dra die eerste verantwoordelikheid vir die liggaamlike, psigiese, geestelike en sosiale welsyn van die kind (Pretorius 1998: 368). Dit is juis in die gesin dat die kind die moontlikhede van 'n geordende saamleefstruktuur leer ken. Die kind wat toereikende sosiale opvoeding en sosiale vorming in die ouerhuis ervaar het, weet hoe om met mense om te gaan. Dit is egter waar sodanige begeleiding ten aansien van die kind se sosialisering gebrekkig is, dat die kind probleme ondervind om by die samelewing in te skakel (Lintott 1993: 105).

As primêre saamleefsituasie behoort die gesinsituasie vir die kind 'n veilige hawe te wees (Klopper 1992: 167). Die kind wat toereikende sosiale opvoeding en sosiale vorming in die ouerhuis ervaar, weet hoe om te sosialiseer. Waar daar egter gebrekkige leiding ten aansien van die kind se sosialisering is, word die gesinsituasie as "veilige hawe" egter vir die kind 'n gevaarlike plek. Die gesin het

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

toenemend 'n sosiale spanningveld in die eietydse samelewing geword (Pretorius 1990: 234), spesifiek ook ten aansien van 'n situasie waar werkloosheid aan die orde is.

Volgens Engelbrecht, Kok en Van Biljon (1989: 191) is ".... die gesin 'n oefenplek waar die hardheid van die eise wat die samelewing stel, getemper word ....." Hy beklemtoon dat die kind hulpbehoewend gebore word en afhanklik is van sy medemens. Die voorbereiding om tot die samelewing toe te tree, moet by uitstek in die warm koesterende atmosfeer van die gesin voltrek word.

Indien die kind hom egter in 'n situasie bevind waar daar as gevolg van die werkloosheid van die ouer/s, materiële en emosionele gebrek, ontoereikende kommunikasie en gebrekkige ek-jy-verhoudinge heers, kry hy/sy nie die geleentheid om sy sosiale lewe op toereikende wyse te ontplooi nie. Gevolglik ervaar die kind probleme ten opsigte van sy sosiale lewe, wat veroorsaak dat sodanige kind as sosiale wese nie effektief kan antwoord op die eise wat die samelewing aan hom stel nie. Hy sal dan ook probleme ondervind, om as sosiaal-aangepaste volwassene toereikend by die samelewing in te skakel (Enslin 1992: 161).

Jones (1990: 582) is van mening dat die gesin wie se relasies voor die ontstaan van werkloosheid onstabiel was, met werkloosheid verswak. Soms gebruik die adolessent die verskoning van werkloosheid as rede om die vader se gesag te ondermyn. Die sosiale verhoudinge van die adolessent en sy ouers kan tydens werkloosheid die volgende wending neem (Jones 1988: 201):

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

"Unemployment Event → Reduced Resources Parental stress → Family Disruption Reduces Parental Effectiveness →

Child stress → Child psychosocial and health outcomes"

Die sosiale lewe van die gesin waar die ouers werkloos is, word dikwels ingeperk (Haralambos en Holborn 1990: 383). Benewens 'n afname in die kwantiteit van sosiale kontakte, is daar terselfdertyd 'n kwalitatiewe verskraling van interpersoonlike kontakte, wat meebring dat 'n hoë mate van sosiale isolasie beleef word (Smith 1987: 78).

Werkloosheid bring sosiale verskraling, sosiale isolasie en sosiale tekorte in die gesinsituasie mee. Derhalwe het finansiële tekorte ook sosiale verlies tot gevolg. Die kind se sosiale lewe vind sy oorspong in die gesinsituasie. Versteurde sosiale verhoudinge wat dikwels met die gesinne van werklose ouers gepaard gaan, mag die sosiale lewe van die kind in opvoeding dienooreenkomstig problematies laat voltrek. Sodanige ontoereikende sosiale lewe mag by die kind in 'n onvermoë om uiteenlopende sosiale situasies effektief te hanteer, manifesteer.

3.2.3.6 Sosialisering

Opvoeding impliseer dat die kind met sy sosialisering begelei sal word. Volgens Sandström (1970: 134) word die doel van

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

sosialisering vergestalt in die opvoeding van 'n kind, sodat hy homself toereikend met selfvertroue en verantwoordelikheid sal kan handhaaf in allerlei sosiale omstandighede. Le Roux (1992: 18) is van mening dat sosialisering die leerproses is waarvolgens die individu opgevoed word tot aktiewe betrokkenheid, samewerking, verhoudingstigting en sosiale funksionering in die samelewing.

Die adolessent openbaar 'n behoefte om homself met sy portuurgroep te identifiseer. Gewildheid binne 'n groep word dikwels bepaal deur fisieke aantreklikheid, skolastiese prestasies, prestasies op kulturele en ander gebiede, selfversekerdheid en die ouers se sosio-ekonomiese status (Bouwer 1995: 96). Aanvaarding deur die portuurgroep is vir die adolessent baie belangrik. Ten einde deur die groep aanvaar te word, sal die adolessent geredelik konformeer ten opsigte van die portuurgroep se standaarde en gedrag. Cooper en Ayers-Lopez (1985: 11 – 15) is van mening dat die adolessent in die beginfase van sy/haar vader se werkloosheid in 'n stryd verkeer. Omdat die adolessent dit belangrik ag om deur die portuurgroep aanvaar te word, sal hy/sy soms in botsing kom met hul ouers om deur die groep aanvaar te word. In die groep word die adolessent die geleentheid gebied om die eie gevoelens, wense en bekommernisse te deel. Die adolessent van die werklose ouer ervaar dikwels dat ander hom nie verstaan of ondersteun nie. Navorsers is dit eens dat die adolessent wie se vader werkloos is, juis om die bogenoemde redes dikwels nie deur die portuurgroep aanvaar word nie (Baarda et al. 1983: 473–484; Cooper en Ayers-Lopez 1985: 9–21; Jones 1988: 199–215; Jones 1991: 101–116). Navorsers is dit voort ook eens dat met die verloop van tyd die adolessent meer in homself keer, omdat hy te skaam is oor die werklose situasie met gepaardgaande problematiek waarin hy en sy

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

gesin verkeer. Cooper en Ayers-Lopez (1985: 12) toon aan dat adolessente dogters geneig is om verhoudinge op 'n een tot een basis te verkies, terwyl seuns 'n groter groep verkies.

Bogenoemde gesteldheid veroorsaak dat die dogter wie se vader werkloos is, met verloop van tyd vereensaam, omdat sy nie meer so gereeld by haar vriende kan wees as gevolg van haar "nuwe" werkslas tuis nie. Seuns daarenteen, spandeer meer tyd saam met vriende as tuis, meestal om van die spanning en konflik tuis te ontsnap (Ortiz 1987: 130 – 147; Jones 1988: 199 – 215). Die adolessent wie se vader werkloos is, raak dikwels geïsoleerd, omdat hy/sy meer verantwoordelikhede tuis moet hanteer en nie die finansiële middele het om saam met die vriende uit te gaan nie. Dit blyk dus dat die adolessent homself onttrek van sosiale interaksies met die portuurgroep en dermate vereensaam. Jones (1988: 211; 1990: 583) meld dat sommige van dié adolessente depressief raak en dat selfmoordpogings in dié tyd nie ongewoon is nie.

Soos in die geval van die ouers, kom adolessente van werklose ouers nie meer in dieselfde mate met die gemeenskap in aanraking nie, omdat hulle te skaam is. Hulle vermy sosiale funksies, kerkgeleenthede en ander aktiwiteite, omdat hulle glo dat mense hulle jammer kry en op hulle neersien as hulle vir die werklose gesin hulp aanbied. Beperkte visie en geleenthede vir 'n beroep ontstaan by adolessente, weens 'n tekort aan fondse (Bouwer 1995: 98). Dié adolessent openbaar derhalwe geen doelgerigtheid en ideale vir die toekoms nie (Flanagan 1990: 163 – 177; Jones 1991: 101 – 116). Die adolessent word dus deur die netelige situasie waarin die gesin verkeer, selfs gedwing om die eie toekomsplanne te heroorweeg,

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

omdat daar nie voldoende fondse vir verdere studies beskikbaar is nie (Jones 1988: 206–208). Die oudste kinders in die huis, gewoonlik in hul adolessente fase, moet soms gaan werk, ten einde gesinsinkomste aan te vul, hetsy voltyds of deeltyds. Dit bring volgens Jones (1988: 206) mee dat die adolessent dikwels met verantwoordelikhede, wat vir 'n volwassene bedoel is, belas word.

Bouwer (1995: 98) is van mening dat die adolessent wat in die traumatiese situasie van werkloosheid van 'n vader vasgevang is, 'n gevaar loop om nie tot toereikende volwassenheid te ontwikkel nie, omdat werkloosheid negatief op die kind se leefwêreld inwerk. Werkloosheid kan soms tot drastiese veranderinge in gesinsrolle lei, wat die kind se sosialisering dermate beïnvloed. Volgens Zeelie (1989) kan sodanige rolveranderinge 'n negatiewe effek op die gesinsisteem uitoefen, asook op die ouer se betrokkenheid en begeleiding van die kind ten aansien van die verwerwing van sosiale vaardighede.

Gesosialiseerdheid as die sosiale doel van opvoeding, word dikwels problematies in die gesin van die werklose ouer voltrek. Sosialisering as die begeleiding van die kind ten opsigte van sosiale verhoudinge, kan slegs binne 'n gesinsatmosfeer van wedersydse vertroue, toegeneëntheid en veiligheid toereikend geskied: aspekte wat dikwels nie geredelik binne die gesin van die werklose ouer aanwesig is nie.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

3.2.3.7 Selfaktualisering

Soos reeds in Hoofstuk 1 uiteengesit, behels opvoeding onder meer om die kind tot optimale selfaktualisering te help en te begelei. Vrey (1979: 46 – 48) beskou selfaktualisering as "...die doelbewuste pogings om al die latente potensiële moontlikhede van die selfheid te realiseer. Dit sal al die terreine van fisiese vaardighede, verstandelike vermoëns, gevoelsbelewing en sedelike bewussyn insluit, sodat hy sy menslike selfheid wat hy inderdaad is, kan verwerf en verwerklik."

Toereikende selfaktualisering word voltrek deur optimale interaksie tussen ouer en kind in veilige ek-jy-verhoudinge (Pretorius 1998: 368). As opvoedingskriterium dien selfaktualisering enersyds ter evaluering van die ouer se opvoedingsbemoeïenis, maar andersyds ook ter evaluering van die volwassenheidspeil en selfstandige oordeel van die kind rakende samelewingsrealiteite. Selfaktualisering word ook in noue samehang met sosialisering beskou, aldus (Serfontein 1989: 37). Die kind kan slegs toereikend sosiaal-maatskaplik beweeglik word, indien hy sy gegewe moontlikhede optimaal aktualiseer. Slegs dan kan toereikende sosialisering, wat die gebeure is waardeur die kind leer om aan morele standaarde, rolverwagtinge en eise vir aanvaarbare gedrag van die betrokke samelewing te voldoen, verwerklik word (vgl. Gouws, Louw, Meyer en Plug 1982: 286; Kriel 1996: 194).

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Buss en Redburn (1983) het in hul ondersoeke bevind dat ouerlike werkloosheid wel 'n negatiewe effek op die kinders se sosialisering en selfaktualisering mag vertoon (Visser 1991: 38). Verskeie outeurs (Raffe 1986: 11 – 19; Ortiz 1987: 133 – 137; Jones 1988: 199 – 215) is die mening toegedaan dat die selfaktualisering van die adolessent wie se vader werkloos is, problematies mag voltrek, aangesien die adolessent:

- vasgevang is in emosionele probleme wat oor 'n langtermyn mag strek;

- 'n negatiewe selfkonsep openbaar;

- swak sosialisering en gebrekkige relasievorm manifesteer; asook

- gebrekkige betrokkenheid by ander, die skool en skoolwerk, dinge en aktiwiteite manifesteer.

Bouwer (1995: 94) maak die afleiding dat die adolessent wie se vader werkloos is, die gevaar loop om nie tot optimale aktualisering van positiewe potensiële moontlikhede te kom nie. Ondersteuning en begeleidingsisteme ten opsigte van hierdie kinders se affektiewe wording moet sensitief beplan en benader word.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Selfaktualisering as die begeleide aktualisering van kinderlike moontlikhede binne opvoedingsverband, is gesetel in positiewe ek-jy-verhoudinge en persoonsgerigte dialoog binne die gesinsituasie (Kriel 1996: 196). Verhoudingsprobleme binne die gesinne waar die ouer/s werkloos is, mag opvoeding, en derhalwe ook die kind se selfaktualisering ontoereikend laat voltrek. Daar moet egter teen veralgemening gewaak word, aangesien talle kinders uit werklose gesinne tog optimaal selfaktualiseer, soos gereflekteer deur uitstekende skolastiese prestasies en onberispelike sosiale gedrag.

3.2.3.8 Identiteit en selfkonsep

Die kind as sosiale wese staan in 'n bepaalde verhouding tot sy God, sy naaste, homself, die natuur en sy kultuur (Pretorius 1998: 369). Hy ontwikkel 'n eie identiteit binne sy relasionele bestaan en kies rolmodelle, ten einde 'n eie identiteit te vestig. Veral tydens adolessensie word dit vir die kind baie belangrik om 'n eie identiteit te ontwikkel (Lintott 1993: 111). Dit is ook in hierdie tydperk van sy lewe waartydens hy die samelewing se norme en waardes evalueer en na egtheid en waarheid soek. Indien hy nie toereikend in hierdie soeke begelei word nie, keer hy geredelik sy rug op die tradisionele waardes wat die kerk en die ouerhuis aan hom voorhou (Lintott 1993: 112). Sodanige begeleiding moet uit oortuigde voorlewing deur die ouer bestaan. In sy soeke na 'n eie unieke identiteit, word die adolessent deur sy interaksie met familie, vriende en instansies belemmer of gesteun (Erikson 1972: 26).

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Volgens Vrey (1979: 48 – 52) is 'n persoon se selfkonsep nie aangebore nie. Deur ondervindinge leer hy homself op 'n bepaalde wyse ken en so vorm hy 'n konsep van homself. Hierdie selfkonsep kan positief of negatief wees. Die persoon met 'n realistiese selfkonsep is in staat om sy negatiewe sowel as positiewe eienskappe te aanvaar en te verwerk (Oosthuizen, Petrick en Wiechers 1990: 10 – 13). Die persoon met 'n onrealistiese negatiewe selfkonsep is geneig "...om enige op- of aanmerking as negatiewe kritiek teen sy self te ervaar, wat daartoe aanleiding gee dat hy homself as 'n mislukking beleef. In dié geval sal die persoon geneig wees om onbetrokke by sosiale aktiwiteite te raak, sodat hy homself terugtrek, of gefrustreerd word, of aggressief optree" (Jacobs en Vrey 1982: 33).

Die mens ontdek sy eie identiteit in kommunikasie met die medemens. Ontoereikende kommunikasie in die gesin van die werklose ouer, mag die kind se identiteitsvorming belemmer. In dié verband kan verwys word na die voltrekking van die verbandslyn:

kommunikasie ⟶ identifikasie ⟶ identiteit ⟶ selfkonsep (Pretorius 1994: 25).

Tydens toereikende kommunikasie sal pedagogies-verantwoordbare identifikasie tussen ouer en kind verwerklik. Indien die ouer dus toereikend met die kind kommunikeer, sal daar by die kind 'n positiewe gevoel van eiewaarde ontstaan. Persone wat nie positiewe gevoelens van eiewaarde ervaar nie, is tot skuldgevoelens en selfverkleinering geneig (vgl. Kriel 1996: 201; Enslin 1992: 173). Vrey (1984: 180) neem die standpunt in dat die selfkonsep en angs in 'n omgekeerde verhouding tot mekaar staan. Hoe swakker die

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

selfkonsep, hoe meer angs beleef die kind. Die adolessent wat homself aanvaar, beleef minder angswekkende situasies, omdat hy selfkennis openbaar en dus 'n realistiese siening van homself en sy vermoëns het.

Werk is 'n verpligte aktiwiteit wat 'n mens se bestaan struktureer. Die werklose ervaar dus mettertyd 'n gebrek aan roetine. Werkloosheid veroorsaak sosiale isolasie en dikwels ook 'n afname in sosiale status. Aangesien werkloses maklik gestigmatiseer word, kan hulle 'n negatiewe selfbeeld ontwikkel. Dit skep 'n warboel van negatiewe emosies: angs, depressie, eensaamheid, frustrasie, verveeldheid, nutteloosheid, demotivering, asook 'n gebrek aan selfvertroue, eiewaarde en identiteit (Van Wijk 1993: 5). 'n Persoon se identiteit as individu is tot 'n groot mate sosiaal gedefinieerd, aan die hand van rolle wat hy/sy met 'n meerdere of mindere mate van sukses vertolk (Uys en Marais 1991: 24). Deelname aan besoldigde arbeid bied aan 'n persoon die geleentheid om sy vermoëns en kreatiwiteit te ontwikkel. Die ontneming van sodanige geleentheid mag die persoon se selfbeeld skaad (Fagin en Little 1984: 32).

Volgens verskeie outeurs (vgl. Flanagan 1990: 163 – 177; Jones 1991: 101 – 116) openbaar die adolessent wie se vader werkloos is, dikwels 'n negatiewe selfkonsep, onder andere omdat:

❖ die adolessent uitgebuit en skaam voel oor die situasie tuis;

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- die kind nie die sosiale- en finansiële druk van die portuurgroep kan hanteer nie; asook

- die kind sy liggaamsbeeld as negatief ervaar, omdat hy nie die regte en/of genoegsame versorging kry nie en derhalwe sy liggaam as swak, lelik en onaantreklik beleef (vgl. ook Bouwer 1995: 93).

Indien die kind in die ouerhuis verwaarloos word, soek hy elders na erkenning en 'n samehorigheidsgevoel (Lintott 1993: 113 – 114). Die volgende redes, wat verband hou met die ontoereikende identiteitsvorming en 'n soeke na 'n selfkonsep by kinders uit werklose gesinne, word aangevoer waarom sulke kinders by negatiewe aangeleenthede betrokke raak:

- ter wille van aansien onder hulle maats;

- dit bied hulle 'n gevoel van mag;

- ter wille van sosiale status;

- hulle toon 'n behoefte om iewers aktief betrokke te wees;

- vir erkenning; asook

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- omdat hulle bewus raak van hulself as persoon.

Faktore soos 'n gesonde gesinstruktuur, sosio-ekonomiese status, ras, nasionaliteit, geboorte-orde en fisiese belemmeringe kan 'n invloed uitoefen op die vorming van die selfkonsep (Bouwer 1995: 58). In die gesin van die werklose ouer waar die gesinstruktuur moontlik nie kerngesond is nie en die sosio-ekonomiese status ook gedegradeer is, kan die selfkonsep van die gesinslede negatief beïnvloed word.

Gebrekkige identiteitsvorming kan veral by die kinders in dié gesin daartoe lei dat hulle hulself nie begryp nie en volgens Bouwer (1995: 55), 'n identiteitskrisis beleef wat tot emosionele- en gedragsprobleme kan lei.

Dit blyk dus duidelik uit bogenoemde uiteensetting dat identiteitsverwerwing en selfkonsepvorming as sosiopedagogiese essensies slegs toereikend voltrek kan word, indien positiewe identifikasiefigure vir die kind in die gesinslewe teenwoordig is (Kriel 1996: 202). Die kwaliteit van ouer-kind-verhoudinge medebepaal die kwaliteit van opvoeding, en gevolglik die verwerkliking van die kind se identiteit en selfkonsep. Dienooreenkomstig mag verhoudingsprobleme tussen ouer en kind in die gesin van die werklose ouer, die kind tot ontoereikende identiteitsverwerwing en selfkonsepvorming predisponeer. Werkloosheid bring vertwyfeling in eie vermoë, devaluasie van die self en kritiese introspeksie mee, wat die selfkonsep nie ongedeerd laat nie.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

3.2.3.9 Sosiaal-maatskaplike oriëntering

Opvoeding veronderstel ook om die kind met sy sosiaal-maatskaplike oriëntering te begelei, met ander woorde met sy plekbepaling tussen ander mense. Sosiaal-maatskaplike oriëntering is volgens Le Roux (1992: 16) "...die proses waarvolgens die individu sy plek of posisie in sosiale situasies asook in die samelewing as geheel, bepaal, ten einde te weet wat sy pligte, regte en verantwoordelikhede is in sowel sosiale verhoudinge as die totale sosiale samelewing."

Enslin (1992: 174), in aansluiting by bogenoemde uitspraak, huldig ook die mening dat sosiaal-maatskaplike oriëntering die plekbepaling van die kind tussen ander mense, asook in die breëre maatskappy, behels. Die kind moet homself binne die gesin waar die ouer werkloos is, oriënteer, daar toereikende omgang met ander slegs moontlik is, indien die kind weet waar hy met ander gesinsgenote staan.

Binne die gesin leer die kind om, na die ouers se voorbeeld, keuses uit te oefen ten opsigte van die posisie wat hy in die samelewing moet inneem. Die kind moet weet waar hy staan, want toereikende omgang met ander is slegs moontlik as die kind se sosiaal-maatskaplike oriëntering toereikend voltrek word (Pretorius 1990: 29). Bolton (1980: 53) beskryf die sosiaal-maatskaplike soeke van die kind as 'n voortdurende stryd met sy omgewing en sy gesin. Hy toets rolmodelle en aanvaar of verwerp hulle in sy pogings tot volwassewording. Hy soek na die logika, sin en betekenis deur krities te bevra en te beproef.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Pretorius (1994: 29) identifiseer die volgende faktore wat die kwaliteit van die kind se sosiaal-maatskaplike oriëntering bepaal:

❖ die kind se gegewe persoonstruktuur: die aangebore moontlikhede van die kind (ten opsigte van temperament, intelligensie, ensovoorts) moet met behulp van die opvoeder verwerklik word, sodat hy toenemend maatskaplik beweeglik kan word;

❖ die gehalte van die opvoeding: hoe toereikend word die kind begryp en gesteun in dié verband? asook

❖ ruimte en tyd wat tot die kind se beskikking gestel word: geleentheid vir die kind se letterlike uitgaan na en verkenning van die sosiale werklikheid, byvoorbeeld deur spel en speelmaats; voldoende tyd om spontaan met ander kinders en ook met volwassenes om te gaan – vergelyk die tyd wat opvoeders saam met hul kinders deurbring.

Indien op bogenoemde faktore gefokus word, is dit te begryp dat die kind in die gesin van die werklose ouer, se sosiaal-maatskaplike oriëntering nie noodwendig toereikend voltrek word nie. Die werklose ouer mag moontlik nie altyd so geduldig en begrypend wees as wat dit behoort te wees nie. Dienooreenkomstig mag gehalte-opvoeding binne 'n werklose gesin met beperkte middele ook nie altyd moontlik wees nie.

In die jeugtydperk het die kind voortdurende teregwysing, aanmoediging en voorbeeldstelling van sy ouers nodig, omdat onverantwoordelike keuses ten opsigte van vriende, groepe en aktiwiteite tot sosiaal-maatskaplike disoriëntasie kan lei (Pretorius

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

1998: 370). Die kind is nog "drywend" sonder lewensbeskoulike beginsels as vaste bakens, ten einde sy posisie in die wyere samelewing te bepaal. Vir talle jeugdiges, by gebrek aan ouerlike steun en begeleiding as gevolg van die werkloosheid van die ouer, is dit dus onmoontlik om die eie plek normgerig in die samelewing te vind.

Deelname aan die besoldigde arbeid bied aan mense 'n geleentheid om sosiale kontakte buite gesins- en familieverband op te bou. Werkloosheid beteken dienooreenkomstig dat mense se sosiale kontakte beperk word (Haralambos en Holborn 1990: 383). Benewens 'n vermindering in die kwantiteit van sosiale kontakte, is daar 'n beduidender afname in die kwaliteit van interpersoonlike kontakte, wat beteken dat die werklose persoon dikwels 'n hoë mate van sosiale isolasie beleef (Smith 1987: 78). Sosiale isolasie het dikwels 'n afname in sosiale status tot gevolg. Daar is selfs sprake van die stigmatisering en sosiale verwerping van die werklose persoon.

In sy navorsing het Fineman (1983: 112) bevind dat werklose mense hul werklose status as 'n stigma beleef. "The stigma was based on the way they felt they were being handled and labelled by various agencies and groups in society; the feeling that they were treated as second-class citizens, branded as 'inferior' in some way or another."

Dit blyk dus noodsaaklik te wees dat die kind toereikende leiding en steungewing ten aansien van sy sosiaal-maatskaplike plekbepaling in die ouerhuis sal ontvang (Kriel 1996: 207). Slegs deur toereikende kommunikasie binne 'n veilige ek-jy-verhouding sal die kind in die gesin van die werklose ouer/s toereikend sosialiseer, 'n sinvolle sosiale lewe ontwikkel en sinvol in die samelewing kan inskakel.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Werkloosheid bring spanning, angs, stigmatisering en sosiale etikettering mee, wat die kind se sosiaal-maatskaplike oriëntering dienooreenkomstig kompliseer.

3.2.3.10 Behoeftevervulling in sosiale verband

Le Roux (1992: 4) beskou behoeftevervulling in sosiale verband as die proses waardeur die kind se behoeftes in opvoedingsituasies kommunikatief bevredig word. Aangesien behoeftes dikwels sosiaal gemotiveerd is, en die kind in sosiale situasies opgevoed word, geskied behoeftevervulling, as deel van die opvoedingsproses, in sosiale verband. Indien daar liefde, sekuriteit en warmte binne die gesin aanwesig is, kan die kind se volwassewording toereikend voltrek word. Dit is juis binne die gesinssituasie waar die kind se behoeftes vervul moet word (Klopper 1992: 179).

Elke kind het die behoefte om sosiaal aanvaarbaar te wees, liefde te ontvang en toereikend versorg te word. Smit (1990: 17) stel dit soos volg: "Affektiewe of gevoelsverwaarlosing vind plaas wanneer die ouer die kind verwerp of gevoelsmatig afwys. Die kind se intense belewing van verwerping en minderwaardigheid manifesteer dikwels in wangedrag."

Toereikende opvoeding impliseer begeleide behoeftevervulling in sosiale verband. Die ouer behoort die kind se behoeftes in die gesinsituasie te bevredig, sodat die kind hom nie tot eksterne bronne hoef te wend nie (Pretorius 1998: 371).

Die toereikende vervulling van die volgende kinderlike behoeftes is van kardinale belang vir elke kind (vgl. Pretorius 1994: 30 – 31; Enslin 1992: 177 – 178; Meintjies 1994: 175; Kriel 1996: 208 – 210):

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- Fisiese behoeftes: Die behoefte aan lewensnoodsaaklikhede soos kos, klere en rus, kan slegs in intiem-persoonlike ek-jy-verhoudinge bevredig word. Dit gebeur dikwels in die gesin van die werklose ouer dat daar, as gevolg van finansiële probleme, nie in al die fisiese behoeftes van die kind voorsien kan word nie.

- Veiligheidsbehoeftes: 'n Onstabiele gesinslewe (soos dikwels in die gesinsituasie van die werklose ouer voorkom) mag 'n gevoel van onveiligheid by die kind laat ontstaan. Gesinslewe beteken juis die vervulling van behoeftes en realisering van moontlikhede.

- Sosiale behoeftes: Wedersydse aanvaarding tussen die kind en sy ouers, is voorwaarde vir die vestiging van 'n veilige ek-jy-verhouding, as moontlikheidsvoorwaarde vir die vervulling van die kind se sosiale behoeftes. Die disharmoniese huweliksverhouding waaraan die kind waarskynlik in die gesin van die werklose ouer blootgestel word, kan die kind onveilig, ongeborge en angsvol laat.

- Ek-behoeftes: Die ek-behoeftes van die kind kan slegs toereikend vervul word, indien die ouers erkenning, goedkeuring en agting vir sy menswaardigheid aan die kind kommunikeer. Indien die kind nie met die nodige menswaardigheid gerespekteer en hanteer word nie, sal dié behoefte onvervuld gelaat word. Ontoereikende verwerkliking van ek-behoeftes wek dikwels gevoelens van minderwaardigheid, swakheid en hulpeloosheid by die kind in die gesin van die werklose ouer/s.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- Behoefte aan selfaktualisering: Die kind kom slegs tot optimale selfaktualisering in kommunikasie met die medemens. Binne die veilig-vertroude milieu van die stabiele gesinsituasie kan die kind tot kennis, vaardighede en optimale prestasies opgevoed word. Onmin in die gesin van die werklose ouer/s mag 'n negatiewe selfbeeld en gevoelens van minderwaardigheid by die kind tot gevolg hê.

Liefde vir, en aanvaardig van die kind, is die wyse waarop daar in die kind se behoeftes voldoen word. Hoedanig ouers die kind se behoeftes vervul (dus hul gedrag jeens hom in terme van aanvaarding of verwerping, koestering of afwysing, versorging of verwaarlosing), speel 'n deurslaggewende rol rakende die kind se totale persoonlikheidsontwikkeling (Dey 1990: 74; Kriel 1996: 210). In dié verband kan ook verwys word na die woorde van Oetinger (1979: 74): "What I really want is somebody who loves me so much that he doesn't want anyone else."

Kinderlike behoeftevervulling as opvoedingsopgawe kan slegs in intieme ek-jy-verhoudinge toereikend voltrek word (Pretorius 1998: 370). Ontoereikende behoeftevervulling in die gesinsituasie, wat as gevolg van die werkloosheid van die vader kan ontstaan, kan veroorsaak dat behoeftevervulling in sosiale verband ontoereikend verwerklik word. Binne die werklose gesin lei materiële tekort, gebrek aan emosionele sekuriteit en sosiale stigmatisering geredelik tot ontoereikende kinderlike behoeftevervulling.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

3.2.3.11 Sosiale milieu

Sosiale milieu dui op die omgewing waarin die kind se opvoeding voltrek word. Die kind se opvoeding neem 'n aanvang in die gesin as mikro-opvoedingsmilieu (Lintott 1993: 119). In die gesin behoort die kind 'n intieme, koesterende ek-jy-verhouding met die ouer te beleef. Indien die gesin nie aan die eise van veiligheid, warmte en beskerming voldoen nie, kan dit 'n labiliseerde invloed op die kind se totale opvoeding hê. Dikwels wreek werkloosheid sigself spesifiek ten aansien van die gesinsituasie as primêre sosiale milieu.

Pistorius (1980: 53) maak die volgende betekenisvolle uitsprake: "...van al die lewensituasies waarin die mens te staan kom, beïnvloed die gesinsituasie hom die diepste en die blywendste. As hierdie situasie pedagogies gesond is, ontwikkel die kind deur 'n wete van rigting wat hom teen latere verdwaling sal beskerm. Maar as dit gebrekkig is, berokken dit hom skade wat slegs met groot moeite en nooit volkome deur ander opvoedingsituasies vergoed kan word nie" (vgl. Kriel 1996: 211).

Die kind se wording word belemmer of bevorder deur sy lewe in opvoedingsituasies, asook saamleefsituasies. Die sosiale milieu waarin die hedendaagse kind homself bevind, maak dit al hoe moeiliker om sy moontlikhede toereikend te verwerklik (Klopper 1992: 181). Derhalwe is dit 'n spesifieke opvoedingsopgawe aan elke ouer om die gesinsituasie as primêre sosiale milieu positief, steungewend en veilig in te rig (Pretorius 1998: 371).

Tydens adolessensie moet die ouer 'n fyn balans tussen die vryheid wat hy toelaat en die verantwoordelikheid wat hy van die kind eis,

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

handhaaf (Lintott 1993: 119). Die oortoegeeflike, permissiewe ouer wat die kind toelaat om te kom en gaan soos hy wil, mag vind dat die kind weens negatiewe beïnvloeding by ongewenste praktyke betrokke mag raak. Die gesin word ook toenemend aan negatiewe labiliserende samelewingsinvloede blootgestel. In dié verband beklemtoon Toffler (1975: 222) soos volg: "...the family is again and again torn loose from home and community, in which individuals move further from their parents, further from the religion of origin and further from traditional values...."

Volgens Hill (1978: 118 – 120) gebeur dit soms dat gesinlede gedurende die vroeë stadium van die vader se werkloosheid meer tyd as gesin saam bestee. Met verloop van tyd, soos die verhouding tussen man en vrou verswak, word minder tyd saam bestee, daar die man homself van sy gesin onttrek en vriende en klubs begin opsoek (vgl. Borrero 1980: 920). Die vrou en kinders neig ook daartoe om meer by instansies en vriende buite die gesinsisteem in te skakel. Dit kan dus daartoe meewerk dat gesinslede onbetrokke teenoor mekaar raak.

Nel, Boshoff, Gous en Van Wyk (1985: 1-2) beklemtoon voorts dat die moderne jeugdige se wêreld toenemend deur ekonomiese spanning, politieke geweld, dwelms, voorhuwelikse seks en werkloosheid gekenmerk word. Sodanige faktore skep 'n klimaat van spanning en teneergedruktheid. Die portuurgroep verteenwoordig 'n alternatiewe sosiale milieu waarin die adolessent toenemend verkeer. Vrey (1991: 192) wys daarop dat adolessente soms konformeer, ten einde binne groepsverband aanvaar te word. Hule neem dikwels aan praktyke, wat hulle self nie goedkeur nie, deel, maar is bereid om te konformeer, al bots die praktyke van die portuurgroep ook met hul eie oortuigings (Lintott 1993: 122).

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Volgens Le Roux (1992: 13) funksioneer die portuurgroep as 'n samelewing in die kleine, en oefen 'n betekenisvolle invloed op die lede se norme, waardes en gedragspatrone uit. Indien die adolessent, as gevolg van faktore voortspruitend uit die werkloosheid van sy/haar ouer/s, nie die gesinsituasie as "veilig" beleef nie, gebeur dit dikwels dat hy/sy by ongewenste groepe inskakel en hom/haar onder groepsdruk aan ongewenste praktyke skuldig maak.

Die moderne samelewing word gekenmerk deur talle gesinne wat nie altyd 'n positiewe milieu vir die kinders bied nie. Baie gesinne bied nie meer 'n veilige hawe vir die kind om in op te groei nie. Die gesinsituasie as primêre sosiale milieu, verteenwoordig terselfdertyd die primêre opvoedingsituasie. Derhalwe vertoon gesinsfunksionering, - verhoudinge en –problematiek beduidende invloed op die opvoeding van kinders binne sodanige gesin (Kriel 1996: 212). Die onderhawige studie het by herhaling die potensieel-kwesbare aard van die gesin van die werklose ouer beklemtoon. Talle kinders binne sodanige gesinsopset gaan gebrek aan die emosionele sekuriteit, om binne dié fundamentele leefgemeenskap tot toereikende behoeftevervulling, sosiaal-maatskaplike oriëntering, positiewe selfkonsepvorming en optimale selfaktualisering opgevoed te word. Derhalwe kan die gesin van die werklose ouer as 'n potensieel-problematiese sosiale milieu vir die kind in opvoeding gekwalifiseer word.

3.2.3.12 Persoonlikheid

Persoonlikheid dui op die geïntegreerde en dinamiese organisasie van 'n individu se psigiese, sosiale, morele en fisiese eienskappe, soos dit in wisselwerking met sy omgewing en ander persone tot uiting kom en soos bepaal deur die interaksie tussen die

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

konstitusionele en omgewingsfaktore (Plug et al. 1987: 274). Die persoonlikheid ontwikkel gedurende die lewensloop van die individu en is nooit staties nie. Dié term dui op die patroon van eienskappe op 'n gegewe tydstip in die individu se lewe (Bouwer 1995: 52). Die persoonlikheid kan beskou word as "....the sum of what a person is, why she is like that, and how she appears to and is interpreted by other people" (Gouws en Kruger 1994: 84).

Die ontwikkeling van die persoonlikheid word bepaal deur oorerwings- en omgewingsfaktore; en die persoonlikheid bepaal dienooreenkomstig die persoon se gedrag. Sy spesifieke persoonlikheidseienskappe predisponeer hom tot bepaalde gedragspatrone.

Die twee-dimensionele kinderlike gedragsmodel van Becker en Krug (Pretorius 1998: 39) bied 'n klassifikasie van die gedragspatrone wat die kind teenoor sy ouers en onderwysers kan verwerklik. Hierdie model, wat in Figuur 3.2 aangetoon word, dui ook die basis-dimensies en –begrippe van die menslike persoonlikheid aan (**ekstroversie/introversie en emosionaliteit/stabiliteit**), sodat die gedragspatrone, gedragsprobleme en persoonlikheidsprobleme van die kind telkens met sy persoonlikheidseienskappe in verband gebring kan word.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

FIGUUR 3.2

TWEE DIMENSIONELE KINDERLIKE GEDRAGSMODEL VAN BECKER EN KRUG (DIE KLASSIFIKASIE VAN DIE KIND SE GEDRAG TEENOOR OUERS EN ONDERWYSERS

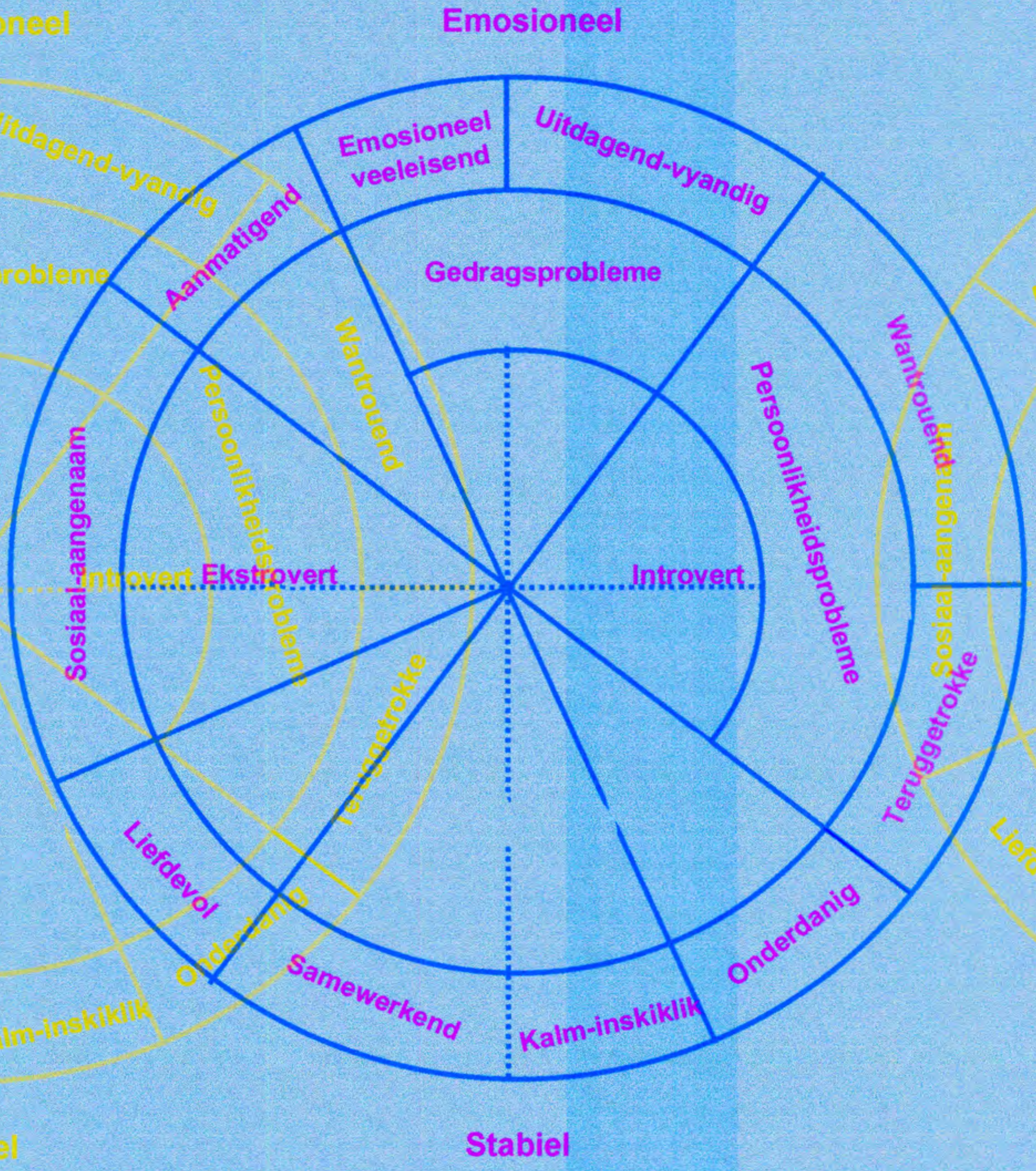

(Pretorius 1998: 39)

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Afleidinge wat uit dié model gemaak kan word:

PERSOONLIKHEIDS-EIENSKAPPE	GEDRAGSPATRONE
Emosionele introvert	Teruggetrokke, wantrouig, agterdogtig, gepredisponeer tot persoonlikheidsprobleme
Ekstreem emosioneel	Emosioneel, veeleisend, uitdagend, vyandig, gepredisponeer tot gedragsprobleme
Emosionele ekstrovert	Impulsief, aanmatigende gedrag
Stabiele introvert	Onderdanig, kalm-inskiklik, intellektuele kontrole oor sy gedrag
Stabiele ekstrovert	Sosiaal-vaardig, sosiaal-aanpasbaar, sosiaal-aangenaam, liefdevol, saamwerkend

Gouws en Kruger (1994: 84) toon aan dat die mens se persoonlikheid voortdurend aan spanning en angstigheid blootgestel word. So word in die psigososiale benadering klem gelê op identiteit teenoor roldiffusie. Ten einde die aanslae op die persoonlikheid te kan verwerk, ontwikkel (veral die adolessent) verdedigingsmeganismes om van die angs en spanning ontslae te raak. Sodanige verdedigingsmeganismes vind, volgens die psigoanalitici, op 'n onbewuste vlak plaas en beskerm die persoonlikheid teen gevoelens van angstigheid, skuld, skaamte, ensovoorts. Verdedigingsmeganismes waarvan die mens gebruik maak, is: projeksie, ontkenning, onderdukking, sublimasie, rasionalisering, regressie, reaksieformasie, identifisering, verplasing en fantasie (vgl. ook Bouwer 1995: 53).

Dit blyk derhalwe dat die ontwikkeling van persoonlikheid kompleks is, en dat dit moontlik is dat die adolessent, wie se vader werkloos is, dit baie moeilik sal vind om 'n goed aangepaste persoonlikheid te

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ontwikkel, veral met die traumatiese veranderinge wat tydens werksverlies plaasvind.

Opvoeding impliseer onder andere dat die kind met die ontwikkeling van sy persoonlikheid begelei sal word. Derhalwe sal bepaalde opvoedingstekorte, soos geredelik gemanifesteer in die werklose ouer se gesinsituasie, sigself beduidend wreek op die persoonlikheidsontwikkeling van die kind binne sodanige gesin. Ontoereikende opvoeding, soos in hierdie afdeling beskryf, in terme van die verwerkliking van sosiopedagogiese essensies, veronderstel derhalwe ook die ontoereikende kinderbegeleiding ten aansien van die kind se persoonlikheidsontwikkeling binne die gesinsituasie waar ouerlike werkloosheid aan die orde is.

3.3 Samevatting

Werkloosheid veroorsaak meestal 'n gevoel van verlies aan kontrole en beheer oor die lewe, asook 'n verlies aan vertroue teenoor die beroepslewe. Werkloosheid vereis van die gesin 'n mate van aanpasbaarheid teenoor die persoon wat werkloos raak, asook teenoor die res van die gesinslede en die samelewing (Bouwer 1995: 80).

McCubbin en Patterson (1983: 87 – 106) onderskei twee wyses van aanpassing deur 'n gesin wat deur werkloosheid geraak word, naamlik:

- 'n onsuksesvolle aanpassing – "maladaptation"; asook
- 'n suksesvolle aanpassing – "bonadaptation"

"Maladaptation" word gekenmerk deur 'n voortdurende wanbalans in die individu-, gesin-, huwelik- en die samelewingsisteme. Die onsuksesvolle

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

aanpassing van die werklose, asook dié van die gesin, gaan gepaard met gedrag soos onttrekking van gesinsverhoudinge, vriende en die samelewing, ontkenning van werksverlies en vernielsugtige woede. Sodanige onsuksesvolle aanpassing is in die onderhawige hoofstuk geëvalueer in terme van identifiseerbare sosiopedagogiese essensies. "Bonadaptation", daarenteen, word gekenmerk deur die bereiking van 'n balans tussen die werklose en gesinslede teenoor die samelewing. Die suksesvolle aanpassing by die nuwe situasie lei daartoe dat die gesin hul integriteit behou en hul nuwe omstandighede sinvol binne hul gesinsisteem integreer. Die blyk uit bogenoemde navorsing dat dit egter baie moeilik is om suksesvolle aanpassing te verwerklik, ofskoon dit nie onmoontlik is nie.

Dit blyk uit die literatuur dat werkloosheid 'n negatiewe uitwerking op al die dimensies van huweliksfunksionering, gesinfunksionering en die leefwêreld van die adolessent uitoefen. Die adolessent se emosies, gedrag, verhoudinge, selfkonsep en skolastiese vordering word beduidend deur werkloosheid beïnvloed. Dit wil dus voorkom asof werkloosheid remmend op die adolessent en sy wording inwerk.

Voorts blyk dit asof die duur van die tydperk waartydens die vader werkloos is, ook 'n belangrike rol speel, deurdat die gesin, en in besonder die adolessent, gedurende die afdanking van die vader, asook vir 'n tyd daarna, nader aan mekaar beweeg. Hoe langer die vader egter werkloos is, hoe verder neig die gesinslede om van mekaar verwyderd te raak, totdat daar uiteindelik min of geen sprake van samewerking in die gesinsisteem is nie.

Die vader se skielike werkloosheid bring 'n drastiese verandering in die lewe van die gesin, maar spesifiek in die lewe van die adolessent, mee. Alle vlakke van die adolessent se lewe word geraak: sy ontwikkeling, sy

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

verhoudinge, sy toekoms; kortom sy totale lewe. Dit is met hierdie bykomende krisisse in sy lewe dat hy steeds moet poog om 'n selfstandige, onafhanklike en gelukkige volwassewording te verwerklik. Suksesvolle bereiking hiervan is tot 'n baie groot mate afhanklik van positiewe ouerlike steungewing en leiding.

Die adolessent wie se vader werkloos raak, gee dikwels negatief betekenis, hul belewing is dikwels negatief en hulle is sosiaal onbetrokke. Die kwaliteit van hul verhoudinge is ook negatief en 'n negatiewe selfkonsep word gevestig. Dié adolessent word op sy weg na positiewe selfaktualisering gerem deur dié traumatiese gebeurtenis. Vanweë onrealistiese en negatiewe betekenisgewing ontstaan probleme soos angs, skuldgevoelens, woede en 'n negatiewe selfkonsep. Dit gee weer aanleiding tot 'n gebrekkige betrokkenheid; veral ten opsigte van die adolessent se waaghouding en sinvolle sosialisering (Bouwer 1995: 159). Gebrekkige relasies met die self en andere ontstaan en die adolessent blyk minderwaardigheid ten opsigte van ander te beleef. Die adolessent word eensaam en geïsoleerd, en behoefte aan aanvaarding, liefde en warmte ontstaan, wat tot anti-sosiale gedragsmanifestasies mag lei.

Ten slotte dien dit beklemtoon te word dat werkloosheid as eietydse samelewingsrealiteit die gesinstruktuur en –lede in 'n beduidende mate beïnvloed. Hoedanig kinders binne sodanige gesinne hierdie krisis gaan hanteer, word bepalend beïnvloed deur die intiem-persoonlike leiding wat kinders van hul ouers ontvang; al dan nie.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Vervolgens sal daar in **Hoofstuk 4** kortliks 'n samevatting van enkele bevindinge en aanbevelings wat uit dié voltooide studie voortspruit, gebied word. Moontlike maatreëls om werkloosheid te bestry, sal kortliks geïdentifiseer en bespreek word. Enkele leemtes voortspruitend uit dié studie, asook moontlike toekomstige terreine vir opvolgnavorsing op dié terrein, sal kortliks aangedui word.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

HOOFSTUK 4

SAMEVATTING EN AANBEVELINGS

4.1 Inleiding

In die onderhawinge studie val die fokus spesifiek op die verskynsel "werkloosheid," die oorsake, aard en omvang daarvan in die RSA, asook op die effek van werkloosheid : op die werklose individu self, op sy gesin, asook op gesinsopvoeding. Die effek wat werkloosheid van die ouer(s) op die kind in die gesin uitoefen, is aan die hand van 'n uitgebreide studie van relevante literatuur onderneem. Ten einde die problematiek van die kind in sodanige ongewone gesinsituasie te ondersoek, is spesifiek op identifiseerbare essensies in die Sosiopedagogiek gefokus.

Die algemene beskouing van die gesin as 'n sosiale sisteem waar liefde, vrede en harmonie heers, blyk nie vir alle gesinne van toepassing te wees nie. Werkloosheid van die ouer(s) maak deel uit van talle gesinne se daaglikse leefwyse. Die gesin, as veilige opvoedingsruimte vir die kind, het vandag toenemend kwesbaar geword.

As gevolg van werkloosheid van talle ouers, kan gebrekkige orde en reëlmaat in die gesinslewe, huwelikstwis, asook gebrekkige gesinseenheid daartoe aanleiding gee dat ouers nie as toereikende identifikasiemodelle vir kinders beskikbaar is nie. Uit die navorsing het dit ook duidelik geblyk dat kinders soms onderwerp kan word aan ontoereikende opvoedingsbegeleiding, wat weer tot gedragsversteuringe onder sodanige kinders aanleiding kan gee.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die gesinsituasie verteenwoordig die kind se primêre opvoedingsituasie. Gevolglik is dit noodsaaklik dat die kind in die koesterende warmte van die gesin weerbaar gemaak sal word teen die aanslae van buite. Ouers moet die nodige sekuriteit aan hul kinders bied, sodat die kinders tot toereikende volwassenheid begelei kan word. Ouers moet simpatieke gesagsleiding aan hul kinders bied en hulle emosioneel ondersteun. Sodoende kan die kind sy unieke moontlikhede optimaal verwerklik en in 'n gebalanseerde volwassene ontwikkel.

4.2 Samevatting

4.2.1 Hoofstuk 1

Nadat die motivering as inleiding vir die onderhawige navorsingsondersoek in perspektief gestel is, is 'n konseptualisering van die volgende relevante begrippe onderneem:

- werkloosheid;
- gesin;
- 'n sosiopedagogiese analise, waar daar onder andere gefokus is op die volgende aspekte:
  - Sosiopedagogiek as selfstandige deeldissipline van die Pedagogiek;
  - die funksie van die Sosiopedagogiek;
  - die struktuur van die Sosiopedagogiek; asook

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- sosiopedagogiese begrippe.

Daar is voorts onderneem om, deur middel van 'n deeglike tema-analise, die navorsingsfokus en oogmerke met die ondersoek duidelik uit te spel. Aangesien dié studie 'n sosiopedagogiese ondersoek verteenwoordig, het die hooffokus van die onderhawige navorsing spesifiek op die sosiopedagogiese effek wat werkloosheid van ouers op die gesin, en meer spesifiek op die kinders se opvoeding en sosialisering in sodanige gesin vertoon, geval.

Die volgende vraagstuk is tydens die ondersoek aan die orde gestel:
Wat beteken werkloosheid as maatskaplike verskynsel vir die kind se opvoeding en sosialisering binne gesinsverband?

Voorts is 'n sentrale teoretiese stelling geformuleer, naamlik dat werkloosheid as maatskaplike verskynsel 'n beduidende effek op die kind se opvoeding en sosialisering tot toereikende volwassenheid binne gesinsverband toon.

Die onderhawige studie verteenwoordig voorts 'n beskrywend-verklarende navorsingsondersoek, ten einde 'n oorsig te verkry van die effek wat werkloosheid op die lede van die gesin vertoon.

Die navorsingsdoel is beskryf as 'n teoretiese studie, ten einde die maatskaplike verskynsel "werkloosheid" te analiseer en die effek daarvan op gesinsfunksionering en –opvoeding vanuit 'n sosiopedagogiese perspektief na te vors.

Ten slotte is in Hoofstuk 1, as plan van aksie, 'n oorsig verskaf van tematiese inhoude van hoofstukke wat sou volg.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

4.2.2 Hoofstuk 2

In dié hoofstuk het die fokus op werkloosheid as verskynsel in die eietydse samelewing geval : die waarde en betekenis van werk vir die individu en sy gesin, asook die problematiek wat daarmee gepaard gaan indien 'n persoon sy werk sou verloor.

Daar is voorts aandag geskenk aan:

- tipes werkloosheid;
- oorsake van werkloosheid;
- die sosiale verspreiding van werkloosheid;
- die meting en omvang van werkloosheid;
- stadia van sielkundige reaksies op werkloosheid;
- die gevolge van werkloosheid; asook
- stigmatisering van werkloosheid.

Uit die navorsing het die geblyk dat werkloosheid 'n langdurige negatiewe uitwerking op al die dimensies van die persoon se huweliks- en gesinsfunksionering kan uitoefen. Werk is noodsaaklik vir die belewing van menswaardigheid in 'n lewe waarin daar na lewenskwaliteit gestreef word. Indien werk dus buite die bereik en bevredigende ervaring van die mens bly, beteken dit 'n kwalitatiewe verskraling en verarming; nie slegs vir die werklose persoon self nie, maar ook vir

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

diegene wat vir hom belangrik is, asook vir die gemeenskap waarvan hy deel is.

4.2.3 Hoofstuk 3

In hierdie hoofstuk is spesifiek gefokus op die effek van werkloosheid op die gesin : op al die gesinslede, maar meer spesifiek op die opvoeding van kinders in sodanige gesinsituasie wat deur werkloosheid beïnvloed word.

Om jou werk te verloor, of nie werk te kan bekom nie, is 'n lewensontwrigtende gebeurtenis. Nie slegs ontneem werkloosheid 'n persoon die vermoë en voorreg om homself en sy gesin materieel te onderhou nie, maar hy ervaar ook geredelik gevoelens van ontoereikendheid, selfvernedering, sosiale en emosionele vereensaming, algemene lewensangs en vertwyfeling.

Werkloosheid toon 'n sosiaal-isolerende effek op mense. Gevoelens van sosiale isolasie weens die verlies van status, wat met finansiële welvaart geassosieer word, word ondervind. Sosiale demoralisasie, verlies van integriteit, sosiaal-maatskaplike probleme, gevalle van huweliksgeweld en kindermishandeling, aggressiewe gedrag, verhoogde emosionaliteit, die misbruik van alkohol en ander dwelmmiddels, asook gepaardgaande toename in misdaad en geweld is van die vernaamste verskynsels wat met werkloosheid in verband gebring kan word.

Die effek van die werkloosheid van ouers op die kinders in die gesin, is vanuit 'n sosiopedagogiese perspektief geëvalueer. Daar is spesifiek op die volgende identifiseerbare sosiopedagogiese essensies gefokus :

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Binne gesinsverband waar werkloosheid 'n beduidende effek vertoon, word **ek-jy-verhoudinge** as opvoedingsbasis en –voorwaarde geredelik ontoereikend voltrek. Dit behels dikwels 'n tydsame proses wat geduld, oordeel en omsigtigheid vereis, ten einde verhoudinge van emosionele sekuriteit, vertroue, koestering en positiewe eiewaarde te herstel. Sommige gesinne is egter wel in staat om die krisisse wat werkloosheid meebring, te oorbrug en sinvol by die omstandighede aan te pas, sonder dat hul gesinsverhoudinge noodwendig negatief geskaad word.

Werkloosheid skep spanning by ouers in die gesin, wat geredelik geprojekteer word in hul verhoudinge tot hul kinders. Dit bring mee dat werkloosheid dikwels meewerk tot die ontoereikende verwerkliking van ouerlike **opvoedingstyle** in die gesin : of starre outokrasie, of 'n permissiewe laat-maar-gaan verwaarlosende opvoedingsbenadering.

Opvoeding kan beskou word as ontvouende intermenslike **kommunikasie**. Kommunikasietekorte impliseer terselfdertyd opvoedingstekorte. Die spanning en gepaardgaande gesinsproblematiek wat werkloosheid meebring, lei geredelik tot ontoereikende gesinskommunikasie, gebrek aan spontane gesinsverhoudinge en sosiale isolasie van individue en die gesin as geheel. Derhalwe word kommunikasie as opvoedingswyse geredelik ontoereikend voltrek binne gesinsverband waar werkloosheid 'n realiteit is.

Die kind se **sosiale lewe** vind sy oorsprong in die gesinsituasie. Werkloosheid bring sosiale verskraling, sosiale isolasie en sosiale tekorte in die gesinsituasie mee. Versteurde sosiale verhoudinge wat dikwels met gesinne van werklose ouers gepaard gaan, mag die sosiale lewe van die kind in opvoeding dienooreenkomstig problematies laat voltrek.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Gesosialiseerdheid as die sosiale doel van opvoeding, word dikwels problematies in die gesin van die werklose ouer voltrek. **Sosialisering** as die begeleiding van die kind ten opsigte van sosiale verhoudinge, kan slegs binne 'n gesinsatmosfeer van wedersydse vertroue, toegeneëntheid en veiligheid toereikend geskied : aspekte wat dikwels nie geredelik binne die gesin van die werklose ouer aanwesig is nie.

Die mate waarin die kind sy aangebore moontlikhede verwerklik, staan bekend as sy **selfaktualisering**. Die kind kan alleen sy moontlikhede optimaal verwerklik deur kommunikatiewe interaksie binne 'n veilige ek-jy-verhouding. Indien die kind binne 'n problematiese gesinsituasie grootword, waar spanning en aggressie die botoon voer, kan hy 'n swak selfbeeld en gebrekkige selfvertroue ontwikkel. Indien die kind aan homself oorgelaat word om sy latente moontlikhede te verwerklik, sal sy aktualisering van sodanige moontlikhede ontoereikend realiseer.

Identiteitsverwerwing en **selfkonsepvorming** as sosiopedagogiese essensies kan slegs toereikend voltrek word, indien positiewe identifikasiefigure vir die kind in die gesinslewe teenwoordig is. Verhoudingsprobleme tussen ouer en kind in die gesin van die werklose ouer, kan die kind tot ontoereikende identiteitsverwerwing en negatiewe selfkonsepvorming predisponeer. Werkloosheid bring vertwyfeling in eie vermoë, devaluasie van die self en kritiese introspeksie mee, wat die selfkonsep nie ongedeerd laat nie.

Die kwaliteit van die opvoeding, en die toereikendheid waarmee die kind begelei, begryp en gesteun word, is faktore wat die gehalte van die kind se **sosiaal-maatskaplike oriëntering** medebepaal. Die wangenormeerde voorlewing deur die werklose ouer dra geredelik tot die kind se disoriëntasie by. Werkloosheid bring spanning, angs,

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

stigmatisering en sosiale etikettering mee, wat die kind se sosiaal-maatskaplike oriëntering dienooreenkomstig kompliseer.

Opvoeding behels onder meer dat die kind begelei word met die **vervulling van sy behoeftes**. Ontoereikende behoeftevervulling in die gesinsituasie wat as gevolg van werkloosheid ontstaan, kan veroorsaak dat behoeftevervuling in sosiale verband ontoereikend verwerklik word. Binne die werklose gesin lei materiële tekort, gebrek aan emosionele sekuriteit en sosiale stigmatisering geredelik tot ontoereikende kinderlike behoeftevervulling.

Die gesinsituasie as primêre **sosiale milieu**, verteenwoordig terselfdertyd die primêre opvoedingsituasie. Talle kinders binne die potensieel-kwesbare gesin van die werklose ouer gaan gebrek aan emosionele sekuriteit om binne sodanige fundamentele leefgemeenskap tot toereikende behoeftevervulling, sosiaal-maatskaplike oriëntering, positiewe selfkonsepvorming en optimale selfaktualisering opgevoed te word. Derhalwe kan die gesin van die werklose ouer as 'n potensieel-problematiese sosiale milieu vir die kind in opvoeding gekwalifiseer word.

Die ontwikkeling van die kind se **persoonlikheid** word deur oorerwings- en omgewingsfaktore medebepaal. Die persoonlikheid bepaal dienooreenkomstig die persoon se gedrag. Bepaalde opvoedingstekorte, soos geredelik gemanifesteer in die werklose ouer se gesinsituasie, sal sigself beduidend wreek op die persoonlikheidsontwikkeling van die kind binne sodanige gesin. Ontoereikende opvoeding in terme van die verwerkliking van sosiopedagogiese essensies, veronderstel derhalwe ook ontoereikende kinderbegeleiding ten aansien van die kind se

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

persoonlikheidsontwikkeling binne die gesinsituasie waar ouerlike werkloosheid aan die orde is.

Werkloosheid veroorsaak meestal 'n gevoel van verlies aan kontrole en beheer oor die eie lewe. Werkloosheid vereis derhalwe 'n mate van aanpasbaarheid binne gesinsverband : teenoor die persoon wat werkloos raak, teenoor die gesinslede en ten opsigte van die samelewing : "Teamwork – it's the only way to cope. There's absolutely nou doubt that the only way to get through this situation is to work as a team – both as a couple and as a family" (Lovell 1996: 16).

4.3 Gevolgtrekkings

Voortspruitend uit die voltooide studie kan die volgende gevolgtrekkings gemaak word:

- Die werklose persoon self beleef die ontstaan van werkloosheid as traumaties. Hy/sy gaan normaalweg deur stadia van verhoogde negatiewe emosionaliteit, valse optimisme, pessimisme en angs, ernstige depressie en daarna volg aanvaarding, wat normaalweg met 'n lae selfbeeld gepaard gaan. In uitsonderlike gevalle kan realiteite heroorweeg word, selfvertroue kan toeneem, nuwe doelwitte kan gestel word en nuwe planne van aksie kan in werking gestel word.

- Nürnberger (1990: 10) som die effek van werkloosheid op die individu soos volg op: ".... in general unemployment causes unhappiness, loneliness, a sense of helplessness, selfcontempt, restlessness, anxiety, anger, bad temper, depression, apathy, hopelessness, more psychological and biological diseases, alcoholism, higher divorce rates, higher suicide rates."

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- Werkloosheid kan 'n negatiewe effek op die gesinslede tot gevolg hê. Dit kan 'n belangrike bydraende faktor in die voorkoms van huweliksgeweld en kindermishandeling wees en mense se vermoë om hul gesinslede fisies en emosioneel te versorg aan bande lê.

- Soos die tydperk van werkloosheid toeneem, verswak die toepassing van dissipline in die gesin dikwels merkbaar, aangesien die werklose vader bestaande reëls begin verander en al hoe meer inkonsekwent begin optree in sy toepassing van die reëls.

- Jongmense word in die besonder hard deur werkloosheid getref, aangesien dit die normale oorgang na volwassenheid ontwrig. Jong werkloses vind dit moeilik om onafhanklik te word en beleef dikwels lang tydfases van armoede. Hulle moet gevolglik toetrede tot sekere lewensfases, soos die aangaan van 'n huwelik en die aanneem van gesinsverantwoordelikhede, uitstel. Hoë vlakke van werkloosheid onder jongmense hou derhalwe besondere negatiewe implikasies vir die samelewing in.

- Kinders in die gesin word dikwels emosioneel deur die teenwoordigheid van werkloosheid binne gesinsverband geskaad. Dit is derhalwe beter om kinders nie heeltemal in die duister te laat aangaande dié omstandighede nie, maar om die situasie juis te omskep in 'n "...life-training experience for their own future" (Lovell 1996: 24).

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- Die adolessent wie se vader werkloos is, is dikwels verward en irrasionele betekenisgewing geskied, wat weer aanleiding tot angs, spanning, gedrags- en persoonlikheidsprobleme kan gee.

- Onbetrokkenheid is die gevolg van onttrekking uit sosiale verhoudinge en 'n onvermoë om bestaande sosiale relasies te handhaaf.

- Die kind se belewing van homself, andere en verskillende situasies kan negatief voltrek. Dit manifesteer geredelik in gevoelens van frustrasie, verwarring, mislukking, verwerping, 'n verlies aan eiewaarde en 'n negatiewe selfkonsep.

- Dit blyk duidelik uit die voorafgaande studie dat die kind wie se vader werkloos is, die gevaar loop om nie tot optimale aktualisering van sy/haar positiewe potensiële moontlikhede te kom nie.

- Kinders uit gesinne waar die ouer werkloos is, is soms meer gerig op hul skoolwerk en die verwerwing van kwalifikasies as vroeër. Hulle ondervind skielik dat die lewe onseker is en dat 'n mens aanpasbaar en nooit selftevrede moet wees nie, maar juis die beste van elke moontlike geleentheid moet maak.

- Dit is egter belangrik om te beklemtoon dat nie alle gesinne negatief deur werkloosheid beïnvloed word nie. Daar is wel gesinne wat in staat is om die krisis van werkloosheid te oorbrug en sinvol aan te pas by dié omstandighede, sonder dat hul gesinsverhoudinge noodwendig negatief geskaad word.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- 'n Hoë werkloosheidskoers hou derhalwe ernstige implikasies vir die gemeenskap as geheel in. Dit geld spesifiek vir die materiële sowel as psigiese welvaart van die gemeenskap as geheel.

4.4 Maatreëls om werkloosheid te bestry:

Die omvang en erns van die werkloosheidsvraagstuk is geweldig groot. Volgens Cronje et al. (1994: 449) is die RSA tans, te midde van 'n huidige era van ernstige armoede en ongebreidelde bevolkingsaanwas, besig om 'n toestand van "wegholwerkloosheid" binne te gaan. Sodanige toestand sal indringende aandag moet geniet.

In die proses om werkloosheid te bestry, sal dit nodig wees om die werklose persoon self te betrek, sodat 'n grootskaalse "oefening" in mensopheffing kan geskied (Swanepoel en Van Zyl 1994: 273). Daar sal deurlopend aan die volgende aspekte aandag geskenk moet word:

- die nood van die werkloses sal verlig moet word;

- werkloses moet in staat gestel word om hul eie vaardighede te verbeter, ten einde na die aktiewe arbeidsmag te kan terugkeer; asook

- grootskaalse pogings sal aangewend moet word om baie meer werksgeleenthede te skep.

Vervolgens sal enkele maatreëls wat oorweeg kan word om werkloosheid te bestry, kortliks aangespreek word.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

4.4.1 Ekonomiese groei

Die belangrikheid van ekonomiese groei om werkskepping te bevorder, kan nie genoeg beklemtoon word nie. 'n Ekonomiese groeikoers van minstens 5 persent per jaar is nodig, om bloot nuwe toetreders tot die arbeidsmark van werk te voorsien (Swanepoel en Van Zyl 1994: 273). Gegewe die bestaande hoë werkloosheidskoers, is 'n hoë en volgehoue ekonomiese groeikoers van wesenlike belang. Dit behoort van die hoogste prioriteite in die RSA te wees. Die huidige groot inkomste ongelykhede word beskou as die vernaamste versperring in die weg van ekonomiese groei en werkskepping (Mittner 10 April 1998: 32). Die voormalige Minister van Arbeid, mnr. Tito Mboweni, glo dat die herverdeling van rykdom en die verkleining van inkomstegapings, stappe is wat ekonomiese groei sal aanwakker (Mittner 8 Mei 1998: 51).

Die tydige skep van groot nywerhede en dienste-organisasies is een oplossing waarna Suid-Afrika sal moet kyk om werksgeleenthede te skep. Dit is ongelukkig nie altyd die vinnigste manier van werkskepping nie, maar is dikwels van blywende aard (Booysen 1998: 3). 'n Goeie voorbeeld daarvan is die onlangse aankondiging dat Dunnottar Lugmagbasis naby Springs en Nigel binne drie jaar verander gaan word in die Springs-Nigel Internasionale Lughawe. Die verwagting is ook dat binne twintig jaar sowat R100 miljard aan dié lughawe en die omliggende sake- en tersiëre gemeenskap bestee sal word wat sowat 285 000 nuwe en blywende werksgeleenthede sal skep. Die nodige lisensie vir die lughawe is reeds van Burgerlugvaart gekry en die nodige lewensvatbaarheidstudies daaroor het bevestig dat só 'n lughawe sy bestaan sal regverdig. Elfriede van Wijk (Salus 1993: 5, 7) glo dat om armoede en werkloosheid effektief te kan bekamp, daar onder meer

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ekonomiese groei, politieke stabiliteit en 'n afname in bevolkingsgroei moet wees.

4.4.2 Werkskepping

Pogings sal aangewend moet word om meer werksgeleenthede te skep. Dit geld vir alle sektore van die ekonomie en hou verband met verhoogde ekonomiese groei. Die kleinsakesektor is veral in staat om addisionele werksgeleenthede relatief gou en goedkoop te skep. Dit behoort verder uitgebrei te word (Swanepoel en Van Zyl 1994: 273).

Sektore waarin daar geleenthede vir werkskepping kan wees, is onder andere die landbou, toerisme, die dienstesektor, konstruksie en landelike ontwikkeling (Mittner 21 Junie 1996: 49).

Die Amerikaanse saketydskrif, Fortune, het in 'n onlangse studie bevind dat die meeste werksgeleenthede geskep is in deeltydse werk, gevolg deur restaurantwerkers, plaaslike regeringsadministrasie, hospitale, ontspanning, tuisgesondheidsorg, verpleging, asook personeel in mediese praktisyns se kantore, gevolg deur rekenaarprogrammatuur (Mittner 17 Mei 1996: 11).

Die vermoë van werkskepping in die petrochemiese bedryf deur 'n deursyferingsproses is baie groot. Volgens Maarten Mittner (2 Februarie 1996: 48) hang dit af binne watter raamwerk dit geskep word; maar dat dié bedryf oor die vermoë beskik, is sonder twyfel waar. Sasol weer het onlangs werkgeleenthede geskep in plastieknywerhede en verwante bedrywe soos wasse vir drukkersink, verf en vetkryt.

Die letterlike en figuurlike bloeiende veiligheidsbedryf, waar mense by winkelsentrums parkeerplek aanwys en jou voertuig oppas terwyl jy

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

inkopies doen, is lank reeds 'n werkskepper van formaat (Mittner 17 Julie 1998: 32). Werk word ook al meer op die straathoeke en by verkeersligte geskep, waar motorbestuurders enigiets van naartjies en superlym tot vullissakke en sokkerballe kan koop.

Die regering van die dag sal ook moet poog om meer makroprojekte vir werkskepping te inisieer; nie slegs in stedelike gebiede nie, maar spesifiek ook op die platteland en in landelike gebiede van Suid-Afrika.

4.4.3 Toepaslike tegnologie

In die proses van ekonomiese groei moet daar minder staatgemaak word op duur ingevoerde tegnologie wat gewoonlik kapitaalintensief is. Die RSA het toepaslike tegnologie nodig, wat volgens die behoeftes van die land ontwikkel word. Daar moet, volgens Swanepoel en Van Zyl (1994: 273), in die besonder aandag geskenk word aan toepaslike tegnologie wat die relatiewe tekort aan kapitaal en die relatiewe oorvloed van semi- en ongeskoolde arbeid in Suid-Afrika in ag sal neem.

Die hoop bestaan ook dat groeiende bedrywe soos die inligtingstegnologie en die telekommunikasiebedryf die hoër koste van opleiding sal kan dra en dat die oorheersende vraag na geskoolde arbeid die deurslag sal gee bo korttermynoorwegings (Mittner 13 Maart 1998: 51).

4.4.4 Inwaartse industrialisasie

As werkskeppingsmaatreël hou inwaartse industrialisasie vele moontlikhede in. Dié begrip is vir die eerste keer deur prof. Jan Lombaard beskryf, as 'n proses waardeur die effektiewe vraag na plaaslik vervaardigde produkte en goedere as gevolg van 'n aantal

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

faktore wat in verstedelikte ontwikkelende gemeenskappe aanwesig is, toeneem (Swanepoel en Van Zyl 1994: 273). Sodanige faktore is:

- verhoogde reële inkomste in lae-inkomste-kategorieë;
- dalende geboortekoerse in hierdie groep;
- hoër verstedelikingskoerse; asook
- groter owerheidsuitgawes aan minderbevoorregte gemeenskappe.

Die kombinasie van bogenoemde faktore veroorsaak 'n effektiewe vraag na basiese verbruikersgoedere soos byvoorbeeld voedsel, klerasie en skoene. Die meeste van hierdie goedere en dienste kan op 'n arbeidsintensiewe wyse geproduseer word. Dit vereis ook 'n relatief laer vaardigheidsvlak, sodat werksgeleenthede baie gou en op groot skaal geskep kan word.

In 'n vergelykende verslag wat deur partye in Nedlac saam met die internasionale konsultante, SRI-International, opgestel is, word ook beklemtoon dat arbeidsintensiewe nywerhede soos klerasie, skoeisel, meubels, konstruksie en toerisme, die grootste kans bied om die RSA se werkloosheidsprobleem te ondervang (Mittner 13 Maart 1998: 51).

Landbou-ondernemings in bedrywe wat waarde toevoeg tot groente- en vrugteprodukte word beskou as 'n addisionele groeigebied. Die meubelbedryf bied ook goeie vooruitsigte vir werksgeleenthede, aangesien dit arbeidsintensief is. Arbeidsintensiewe vervaardigingsondernemings wat die klem op uitvoer plaas, het die

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

potensiaal om binne die volgende aantal jare 20 000 nuwe werksgeleenthede te skep (Mittner 20 Februarie 1998: 13).

4.4.5 Uitkontraktering en privatisering

Uitkontraktering is 'n tendens wat wêreldwyd toeneem. Die jongste neiging onder maatskappye wêreldwyd is om dienste of funksies wat nie deel van die maatskappy se kernbedrywighede vorm nie, uit te kontrakteer (Finansies en Tegniek 23 Januarie 1998: 48). Hoewel tradisionele werksgeleenthede hierdeur geraak word, staan diegene wat oor kundigheid en entrepreneurskap beskik, 'n goeie kans om na diensbeëindiging as 'n gekontrakteerde werker aan te gaan met die werk.

Veral in die finansiële sektor blyk dit al meer 'n opsie te wees. ABSA maak byvoorbeeld reeds gebruik van buitekontrakteurs vir die verwerking van tjeks. Benewens rekenkundige en ander finansiële dienste, maak tegnologiese en administratiewe dienste die grootste deel van werk wat reeds uitgekontrakteer word, uit (Finansies en Tegniek 23 Januarie1998: 48).

4.4.6 Behuising

Inwaartse industrialisasie toon direkte toepassing op die groot vraag na behuising. Die Sentrale Ekonomiese Adviesdiens (SEA) het bevind dat die konstruksiebedryf daardie sektor is, wat die meeste werksgeleenthede per miljoen rand investering skep (Swanepoel en Van Zyl 1994: 274). Baie van die inisiatiewe vir laekostebehuising en selfbouskemas, deur die Stedelike Stigting, die Onafhanklike Ontwikkelingstrust, die Suid-Afrikaanse Behuisingstrust en die HOP, hou veel belofte in. Die verleentheid van 'n tekort aan behuising, kan

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

dienooreenkomstig in geleenthede vir werkskepping omskep word. Selfbouskemas kan aan werkloses 'n eie woning bied en die vaardighede wat hulle opdoen, kan vir opvolgwerksgeleenthede sorg.

4.4.7 Onderwys en opleiding

Onderwys en opleiding is een van die vernaamste maatreëls om werkloosheid mee te verlig. Die verbetering van die vaardigheidsvlakke van werkloses is een van die mees betekenisvolle strategieë om strukturele werkloosheid te bestry. Benewens funksionele geletterdheid is tegniese onderwys en indiensopleiding 'n strategie wat tot groter indiensname en vermindering van werkloosheid kan bydra.

Die grootskaalse afdankings in die RSA se oorwegend ongeskoolde werkersmag skep probleme, deurdat die vraag nie meer na ongeskoolde arbeid is nie, maar wel na dié wat oor vaardighede beskik. Daar rus dus 'n belangrike verpligting op maatskappye en ook die regering om toenemend werkers vir nuwe realiteite in die arbeidsektor op te lei (Mittner 22 Julie 1999: 37). Die probleem hier is egter weer dat opleiding 'n koste-uitgawe vir werkgewers meebring; juis in 'n tyd dat kostebesnoeiings noodsaaklik is.

Human (1993: 20) doen aan die hand dat die regering fondse beskikbaar moet stel vir die opleiding van mannekrag met die klem op die informele sektor van die ekonomie. Voorts moet toegesien word dat die RSA oor 'n goeie en gesonde onderwysstelsel beskik, waarin leerlinge sinvol op 'n toekomstige loopbaan voorberei kan word.

"Daar is net een raad teen die skrikwekkende toename in wêreldwye werkloosheid – opleiding," beklemtoon die Internasionale Arbeidsorganisasie in hul verslag oor werkloosheid (De Lange 1998: 4).

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Opleiding moet in wese werkers met verkoopbare vaardighede toerus en moet die vermoë by diesulkes kweek om nuwe vaardighede meer doeltreffend te verwerf en te gebruik.

Verkeerde vak- en studierigtingkeuses op skool kan 'n bydrae tot die probleem van jeugwerkloosheid lewer. Die eertydse Departement van Onderwys en Opleiding (1992: 7) bevestig hierdie beskouing en beweer dat die oorgrote meerderheid leerlinge op hoërskool 'n weerstand teen tegnies-georiënteerde vakrigtings openbaar, ten spyte van die feit dat daar veral tans werksgeleenthede in die tegniese beroepsrigtings bestaan.

Jeugdige werkloses is oor die algemeen bereid om verder te studeer, of om verdere opleiding te ondergaan. Daar is egter volgens Jacobs en Bekker (1996: 17) 'n beduidende aantal jeugdiges wat onseker is oor die toepaslike rigting van verdere studie, of waarin hul opgelei behoort te word.

Dit is veral ten aansien van die opleiding en onderwys van bogenoemde groep jeugdiges waar Tegniese Kolleges en Technikons 'n spesifieke bydrae te lewer het om jeugdiges met relevante kundighede en vaardighede toe te rus en sodoende te help om die probleem van werkloosheid te bekamp.

Die Federale Komitee van Tegniese Kollege Prinsipale (FEDKOM) het reeds op 'n algemene termynvergadering van 28 tot 30 November 1994 die volgende uitgangspunte geïdentifiseer, wat Tegniese Kolleges in staat behoort te stel om 'n daadwerklike bydrae tot die oplossing van werkloosheid onder jeugdiges te lewer (Jacobs en Bekker 1996: 17 - 18):

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- Die relevante programme aan Tegniese Kolleges, hul geografiese ligging en toegeruste personeelinfrastruktuur, plaas die betrokke kolleges in 'n ideale posisie om gemeenskapsonderwys en opleiding spesifiek aan jeugdige werkloses te kan verskaf.

- Tegniese Kolleges behoort die moontlikhede te ondersoek om hul instellings te ontwikkel in gemeenskapsgebaseerde onderwysinrigtings met die doel om beroepsgerigte onderwys aan te bied, wat moontlik tot die bekamping van werkloosheid onder jeugdige leerders kan lei.

4.4.8 Entrepreneurskap

Die begrip "entrepreneurskap" word deur die eertydse Departement van Onderwys en Opleiding (1994: 1) soos volg gedefinieer: "Entrepreneurskap is 'n kreatiewe aktiwiteit waardeur materiaal, kapitaal, tegnologie en arbeid gemobiliseer word ten einde produkte en dienste aan klante te voorsien."

Entrepreneurskapopleiding is 'n aangeleentheid wat jeugdige leerders met lewenskundighede en besigheidsvaardighede kan toerus, ten einde in 'n vrye markstelsel 'n eie loopbaanontwerp te kan maak, en sodoende op 'n produktiewe wyse selfonderhoudend te kan wees (Jacobs en Bekker 1996: 18).

Die praktiese bevordering van 'n entrepreneurskapkultuur onder jeugdiges behoort geïnkorporeer te word in die vakbeleid van elke onderrigaanbieding van beroepsonderwys, sodat elke opleier nie slegs die filosofieë van entrepreneurskap onder jeugdiges tydens lesings sal bevorder nie, maar die onderskeie beginsels ook sal deurtrek na die

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

praktyk. Die uitbou en ontwikkeling van die konsep van entrepreneurskap is egter 'n aangeleentheid wat verdere navorsing verg.

Volgens Vosloo (1991: 47) het entrepreneurskap en die ontwikkeling van klein- en middelslag ondernemings (KMO's) die toonaangewende temas van ekonomiese ontwikkeling geword. Hierdie herontdekking van die belangrikheid van die gees van vrye ondernemerskap is deels te wyte aan die algehele mislukking van sentraalbeheerde sosialistiese ekonomieë, en deels te danke aan die uitstekende voorbeelde van entrepreneurskap–gedrewe ekonomiese groei in al die vooruitstrewende gebiede van die wêreld. Die KMO-sektor is vandag 'n dominante dryfkrag en 'n noodsaaklike komponent van ekonomiese groei, werkskepping en sosiale vooruitgang. Daar moet herfokus word op die ware gees van ekonomiese ontwikkeling op gemeenskapvlak in dorpe, stede en woonbuurte. Werklike ekonomiese ontwikkeling is 'n doen-dit-self-proses wat deur gesonde ekonomiese beleid aangemoedig moet word. Die ondernemende individu wat risiko's neem, nuwe ontdekkings maak en wat 'n vindingryke rol in die ekonomie speel, moet herontdek word, aldus Vosloo (1991: 47).

4.4.9 Bevolkingsbeleid

Die groot probleem van werkloosheid kan oor die langtermyn deur die uitbreiding van 'n oordeelkundige bevolkingsbeleid opgelos word. Die bevolkingsbeleid moet 'n afname in kindertal, maar kinders wat beter toegerus en meer vaardig is, met 'n hoër lewenskwaliteit, ten doel hê.

Moderne gesinsbeplanningstegnieke en die benutting van plaaslike kliniekfasiliteite moet aangemoedig word. Gesinsbeplanning en laer fertiliteit help om veral swart vroue se status en opvoeding te verbeter. Indien dogters die skool vroeg verlaat om te trou en kinders in die wêreld

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

te bring, word die kringloop van lae status, armoede en hoë fertiliteit versterk (Du Toit 1993: 266).

Bevolkingsbeplanning moet 'n hoë prioriteit geniet, want daardeur kan verseker word dat die skepping van werksgeleenthede nie met die bevolkingsgroei tred verloor nie.

4.4.10 Werkloosheidsversekering

Werkloosheidsversekering bied in die RSA groot uitkoms vir bepaalde werklose groepe, maar oorweging kan daaraan geskenk word om dit verder uit te brei om persone op te lei, sodat hulle spoedig weer van werk voorsien kan word (Swanepoel en Van Zyl 1994: 274). Vir baie werkloses is werkloosheidsversekering die enigste wyse om tydelik 'n menswaardige bestaan te geniet.

Ongelukkig word daar, volgens De Lange (4 Maart 1999: 1), tans fondse van werkloses wat daarop geregtig is, weerhou. 'n Dringende aktuariële oudit word tans gedoen, aangesien daar beweer word dat meer as 25 persent van die betalings wat die Werkloosheidsversekeringsfonds tans finansier, uit bedrieglike, sogenaamde "spookeise" voortspruit.

4.4.11 Loonsubsidies

Loonsubsidies word in enkele lande gebruik as 'n maatreël om werksgeleenthede te skep en dienooreenkomstig werkloosheid te bestry. Ten einde enige nadelige uitwerking op die prysmeganisme van die arbeidsmark uit te skakel, sal loonsubsidies egter vir 'n land soos Suid-Afrika met baie omsigtigheid oorweeg moet word. Waarskynlik sal loonsubsidies slegs van toepassing wees in gevalle waar werknemers op die punt staan om weens personeelvermindering ontslaan te word, of

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

vir nuwe toevoegings tot 'n werkgewer se arbeidsmag. Loonsubsidies is hoogstens tydelike verligting en is beslis nie daarop gemik om die algemene loonlas van werkgewers te verlig nie (Swanepoel en Van Zyl 1994: 274).

4.4.12 Informele sektor

Dit is welbekend dat die informele sektor 'n groot deel van die RSA-bevolking tans van werk voorsien. Met sy werkskeppingspotensiaal kan 'n strategie om die informele sektor te ondersteun, as maatreël in die bestryding van werkloosheid, voorts oorweeg word. Deur die positiewe aspekte van die informele sektor uit te brei, hulp te verleen, negatiewe aspekte uit te skakel en aansluiting te laat vind by die formele sektor, kan veel bereik word (Swanepoel en Van Zyl 1994: 274).

Prof. Lawrence Schlemmer beklemtoon in sy studiestuk, "Unemployment in South Africa – The facts, prospects and an exploration of solutions," dat die informele sektor werkskepping sal kan verhoog, mits "'n beduidende vermoë-inspuiting" vanaf die regering kan plaasvind (Mittner 13 Maart 1998: 51). Dit sluit ook hulp via die tenderproses vanaf die staat en private sektorbetrokkenheid in.

Die era toe daar verkeerdelik op hande-arbeiders neergesien is, is ook finaal verby. Persone wat vir 'n ambag gekwalifiseerd is, is tans toenemend in aanvraag.

"Peilings wys dat informele straathandel 'n baie groter rol in die ekonomie speel as wat algemeen gedink word. Dié sektor is 'n baie belangrike bron van werkskepping. Plaaslike owerhede kan 'n groot rol speel om te verseker dat die handel op 'n geordende wyse tot voordeel van die ekonomie geskied," aldus Van Rensburg (1998: 15).

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

'n Ondersoek deur die Buro van Marknavorsing aan die Universiteit van Suid-Afrika (Unisa) onder leiding van prof. Johan Martins, het interessante gegewens oor die informele sektor die lig laat sien. Uit dié ondersoek blyk dit dat verbruikers in die Wes-Kaap in 1997 sowat R1,5 miljard se produkte van die informele sektor gekoop het. Dit toon voorts dat verbruikers produkte van R783,8 miljoen van straatverkopers en vlooimarkte, R509, 5 miljoen van spazawinkels en R156,8 miljoen van huiskroeë (sjebeens) gekoop het.

In die Kaapse Skiereiland is bevind dat 18,5% van swart huishoudings, 8,6% van bruin huishoudings en 2,5% van wit huishoudings kontantaankope van die informele sektor gedoen het.

Gemelde gegewens skets voorwaar 'n prentjie van 'n bedryf waar daar groot uitdagings vir werkloses asook voornemende entrepreneurs wag. In Johannesburg het 'n firma wat vlooimarkte bedryf, Global Village Holdings, onlangs aandele van R10 miljoen op die mark geplaas wat 51 keer oorskryf is (Van Rensburg 1998: 15).

Die Adactive Advertensie-maatskappy is bereid om onkonvensioneel te dink en op te tree, ten einde werk te skep (Rapport Fokus 14 Junie 1998: 3). "Selfs die vrou wat gewoonlik tee bedien, kan dalk 'n eie klein onderneming begin deur toebroodjies en ander verversings te verskaf aan eerstens jou eie onderneming, en daarna aan ander ondernemings in dieselfde gebou of in dieselfde blok. Die bestaande onderneming staan so 'n werker by met opleiding en 'n bietjie infrastruktuur en kom sodoende ook sommer sy maatskaplike verpligtinge na. Pleks van dus te kyk watter geld jy kan afknyp vir nog 'n pos om swart bemagtiging binne jou onderneming goed te laat lyk, skep liewer 'n newe-onderneming en brei jou aktiwiteite en werksgeleenthede so uit."

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Ten einde armoede en werkloosheid effektief te bekamp, verg onder meer ekonomiese groei, politieke stabiliteit en 'n afname in bevolkingsgroei (Van Wijk 1993: 5, 7).

Bogenoemde doelstellings kan egter nie oornag bereik word nie en volgens ekonomiese kundiges sal blote ekonomiese groei waarskynlik nie genoeg wees om werkloosheid te bekamp nie. Daar word lank reeds klem gelê op die toenemend belangrike rol wat die informele sektor, asook klein- en mediumgrootte sake-ondernemings in werkverskaffing kan speel. Hierdie potensiaal kan slegs ten volle deur gesonde entrepreneurskap ontwikkel word. Volgens dr Edwin Basson, Hoofekonoom van die Klein Sake Ontwikkelingskorporasie (KSOK), lê entrepreneurs se toekomstige geleenthede opgesluit in twee belangrike aspekte, naamlik verstedeliking en uitvoerbevordering. "Om munt hieruit te slaan, gaan durf, inisiatief en deursettingsvermoë vra, maar vir entrepreneurs met die regte ingesteldheid bly Suid-Afrika steeds 'n land van geleenthede." Volgens Vosloo (29 April 1988: 12) blaas die informele sektor lewe in die entrepreneurskap-kultuur.

4.4.13 Spesiale werkskeppingsprogramme

Daar bestaan heftige beswaar teen en argumente ten gunste van spesiale werkskeppingsprogramme. Desnieteenstaande kan dit nie ontken word dat dit as maatreël om werkloosheid te bestry, 'n mate van verligting kan bring nie. Die spesiale werkskeppings- en opleidingsprogram wat sedert 1983 in Suid-Afrika in werking is, het reeds 'n groot aantal werkloses opgelei en in staat gestel om werk te bekom. Persone word opgelei, byvoorbeeld in kassierwerk, kleremakery, die oprig van selfboubehuising, huishoudelike werk en dies meer (Swanepoel en Van Zyl 1994: 274).

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Werkloosheid kan kreatiewe energie in mense skep, om sodoende nuwe vorme van werkskepping, werkverdeling en dienslewering te inisieer (Jordaan 1999: 10). Sodanige kreatiewe energie is noodsaaklik teen die agtergrond van 'n wêreldwye verskynsel, naamlik dat permanente betrekkings toenemend deur tydelike werk vervang word. Voorbeelde hiervan is kontrakwerk en termynaanstellings, waarvan die aard en getal deur die vinnig veranderende behoeftes van instellings en ondernemings bepaal word.

Duisende mense sal in die komende drie jaar leerlingskappe en vaardigheidsprogramme onder die vaandel van die Nasionale Vaardigheidsowerheid deurloop (De Lange 13 April 1999: 9). Leerlingskappe in die toerisme- en boubedryf is in 'n loodsprogram van die Departement van Arbeid en opleidingsrade deurloop. Hierdie leerlingskappe bestaan uit teoretiese opleiding en indiensopleiding by werkgewers in die private en openbare sektore.

Dr. Isak Burger (Kruispunt April 1997: 7) is van mening dat die kerk 'n verantwoordelikheid teenoor werklose mense het. Hy is van mening dat van die talle wyses waarop armoede opgelos kan word, die "Kibbutzim"-stelsel soos dit algemeen in Israel voorkom, een van die doeltreffendste metodes is om werkloosheid te bekamp. Indien 'n vrugbare stuk grond en genoegsame water bekom kan word, kan persone wat oor die nodige vaardighede en menseverhoudinge beskik, aangestel word om hulself aan dié taak te wy.

In breë trekke kan die volgende uiteindelik op so 'n plaas tot stand kom:

- verskillende arbeidsintensiewe tipes boerdery, byvoorbeeld groenteboerdery;

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- soveel as moontlik van dié produkte moet op die plaas verwerk word, sodat dit teen 'n mededingende prys op die opemark verkoop kan word en selfs uitgevoer kan word;

- soveel as moontlik nywerhede wat baie werksgeleenthede kan verskaf, moet ook tot stand gebring word. In dié verband word gedink aan steenmakery, stoffeerwerk en kleremaak;

- werkopleiding vir so veel as moontlik van hierdie beroepe moet op die terrein self geskied;

- van die eerste projekte kan wees om basiese huisvesting en eenvoudige nywerheidsgeboue op die plaas op te rig;

- 'n kliniek vir basiese gesondheidsorg kan mettertyd daargestel word;

- 'n skool kan ook tot stand kom; asook

- soos die behoefte ontstaan, kan daar met verloop van tyd verskillende inrigtings vir sekere mediese en maatskaplike krisisse gestig word, byvoorbeeld vir gestremdes, straatkinders, dwelmverslaafdes en meisies met onbeplande swangerskappe.

Volgens Tony Stokes, Koördineerder van die Lungisa-projek wat deur Eskom gestig is, is daar onvoldoende elektrisiëns beskikbaar om in die vraag na die herstel van instandhouding van elektriese toebehore te voldoen. Talle werkloses in agtergeblewe gemeenskappe word dus tans opgelei om terselfdertyd elektriese toebehore te herstel, bestuursvaardighede aan te leer en mikro-finansiering te bekom, sodat

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

hulle tuis hul eie ondernemings kan bedryf (Stokes 1998: 5). Die opleiding begin met 'n praktiese kursus van vier weke in herstelwerk van elektriese toebehore. Daarna volg 'n vyfdaagse kursus in basiese sakebestuur. Dit bied kandidate toegang tot die Start-Up-fonds – die enigste finansiële organisasie in die RSA wat spesialiseer in die finansiering van diegene wat oor geen kredietrekord of sekuriteit beskik nie.

4.4.14 Ander maatreëls

Verskeie ander maatreëls om die werkloosheidsvraagstuk in Suid-Afrika aan te spreek, kan volgens Swanepoel en Van Zyl (1994: 274 - 275) oorweeg word. Enkeles hiervan is:

- arbeidsmarkinligtingsprogramme met die doel om voldoende inligting oor die arbeidsmark aan alle belanghebbendes te verskaf;
- landelike ontwikkelingsprogramme;
- programme om die mobiliteit van werkers tussen beroepe en tussen streke te verhoog;
- deregulering;
- noodskemas; asook
- geregistreerde voertuigwagte wat opgelei word om misdaad te help voorkom.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

4.5 Aanbevelings

In die vorige afdeling is daar spesifiek gefokus op enkele strategieë om werkloosheid as ekonomiese realiteit te bekamp. Talle inisiatiewe tot werkskepping is kortliks aan die orde gestel. Aangesien die onderhawige studie egter spesifiek fokus op die sosiopedagogiese betekenis van werkloosheid, blyk dit ook van kardinale belang te wees om op hulpverlening aan gesinslede wat hierdeur geraak word, te fokus.

Vervolgens sal daar, in die lig van en voortvloeiend uit die onderhawige navorsing aangaande die gesin van die werklose ouer, enkele aanbevelings geformuleer word:

- Bewusmakings- en voorligtingsprogramme ten opsigte van werkloosheid en die trauma wat daarmee gepaard gaan, kan ontwikkel word, ten einde die gemeenskap te sensiteer omtrent werkloosheid en die effek daarvan op die gesin en samelewing.

- Uitreikings– en ondersteuningsgroepe kan in die gemeenskap gestig word, ten einde die gesin van wie die vader werkloos geraak het, in dié tyd emosioneel en finansieel by te staan.

- Weens die stigma wat aan werkloosheid kleef, moet die identifisering en hantering van die gesin waar die vader werkloos is, met groot omsigtigheid en sensitiwiteit hanteer word. Gesinsterapie waarby al die lede van die gesin betrokke is, blyk 'n noodsaaklike noodwendigheid te wees.

- Ouerbegeleidingsprogramme, ten einde die behoefte aan leiding rakende die hantering van werkloosheid (veral ten opsigte van die kinders) aan te spreek, kan ontwerp word.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- 'n Begeleidingsprogram, waar die kinders uit gesinne waar die ouer(s) werkloos is, hanteringsmeganismes aanleer ten einde hul gevoelens te identifiseer, uit te spreek en te aanvaar in tye van verlies en traumatiese verandering, kan ontwikkel word.

- Spesifieke riglyne aan die skool kan daartoe bydra dat leerlinge, wie se ouers werkloos is, met opregte empatie en begrip hanteer sal word en dat onderwysers altyd beskikbaar sal wees om sodanige leerlinge daadwerklik te onderskraag.

- Daar moet doelbewus gepoog word om ontslae te raak van die stigma wat aan werkloosheid kleef, en ekonomiese ondersteuning moet aan werkloses gebied word. Die doel hiermee moet wees om die negatiewe psigologiese effek van werkloosheid te verminder en om werkloses weer aktief in die hoofstroom van die samelewing te absorbeer.

- Aktiewe pogings wat tans geloods word om werkloosheid te bekamp en werkloses te ondersteun, moet intensief verskerp word.

4.6 Leemtes van en kritiek teen die navorsing

Aangesien hierdie studie van beperkte omvang is, kan die navorser nie op volledigheid aanspraak maak nie. Daar is bloot gepoog om die effek van werkloosheid op die gesin, meer spesifiek ten aansien van gesinsopvoeding, binne sosiopedagogiese konteks teoreties aan die orde te stel.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die literatuur wat in die voltooide studie aangehaal of waarna verwys is, fokus spesifiek op die werklose vader binne gesinsverband. Met die toenemende toetrede van die vrou tot die arbeidsmark, word die werklose vrou ook toenemend 'n realiteit in die eietydse konteks. Weinige bronne verwys na dié tipe werkloosheid en dit mag moontlik as 'n leemte van en kritiek teen die onderhawige navorsing ervaar word.

Die juiste effek van werkloosheid op gesinsfunksionering en –opvoeding kan eers na behore aan die orde gestel word, indien 'n uitgebreide empiriese ondersoek onderneem word. Die feit dat die voltooide studie bloot 'n teoretiese literatuurstudie verteenwoordig, mag moontlik kritiek uit sommige oorde ontlok. Bes moontlik kan 'n empiriese navorsingsaanpak in 'n opvolgstudie geloods word.

Dit is voorts onseker binne welke sosio-kulturele konteks gesinne afkomstig is wat in die literatuuroorsig gerapporteer word. Persepsies ten opsigte van besoldigde arbeid, asook gesinsfunksionering en – opvoeding kom gevarieerd tussen verskillende kulturele groeperinge binne die RSA voor. 'n Duideliker kontekstualisering dien moontlik deurlopend gestel te word.

Aangesien daar oorwegend na Anglo-Amerikaanse literatuurbronne verwys is (soos uit die bibliografie aan die einde van die studie blyk), blyk die veralgemeenbaarheid van die navorsingsbevindinge en riglyne ter verbetering van die werkloosheidsituasie beperk te wees. Desnietenstaande het die huidige Suid-Afrikaanse konteks deurlopend as funksionele konteks gegeld.

Voorafgaande verteenwoordig enkele punte van moontlike kritiek op die voltooide navorsingsverslag. Vervolgens sal daar, in die lig van

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

bogenoemde uitsprake, enkele terreine vir verdere studie in opvolging op die voltooide navorsing aangebied word.

4.7 Verdere terreine van ondersoek

Die onderhawige navorsing verteenwoordig geensins 'n volledige eksposisie rakende die effek van werkloosheid op die gesin nie. Verdere navorsing wat die vorm van gevallestudies of vraelysondersoeke kan aanneem, word hieronder aanbeveel:

Enkele aspekte wat verdere navorsing vereis, is onder andere die volgende:

- 'n Ondersoek na kinders binne multikulturele kontekste se belewing van die effek van werkloosheid op die gesin.
- Die ontwerp van ouerbegeleidingsprogramme vir werklose ouers.
- Opvoedingsberading en –voorligting aan lede van die werklose gesin.
- 'n Ondersoek na die omvang, aard en dinamika van werkloosheid in die RSA-konteks.
- Die uitbou en ontwikkeling van die konsep van entrepreneurskap in die RSA, as oplossing vir werkloosheid.
- Die ontwerp van 'n opvoedingsmodel waarin die aktualisering van sosiopedagogiese essensies binne die werklose gesinsituasie ge-optimaliseer sal word.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

4.8 Sintese

Werkloosheid ontneem die ouer as broodwinner, asook sy/haar gesin van 'n voedingsbron van lewensin en –betekenis. Soos blyk uit die voltooide studie wreek werkloosheid sigself derhalwe negatief op gesinsfunksionering en –opvoeding. Die veredelingsaspek van werk in die persoon se lewe word hom eensklaps sonder vooraf waarskuwing ontneem, wat hom en sy gesin uiters kwesbaar en blootgestel laat. Dikwels word kinders, en dié se opvoeding tot toereikende volwassenheid blootgestel aan 'n kans-arm bestaan : materieel, emosioneel en ook sosiaal.

Juis binne 'n eietydse tydvak in Suid-Afrika met die groter aandrang op menseregte en menswaardigheid, kom werkloosheid as aktuele realiteit steeds meer en meer as verskynsel in fokus.

Derhalwe poog die onderhawige studie om die leser hieromtrent te sensiteer en prakties-haalbare riglyne aan te bied, ten einde ouer en kind voor te berei om sodanige situasie met nugterheid, begrip en insig te hanteer. Dit plaas voorts ook 'n hoër premie op die privaatsektor, die regering van die dag en hulpverleningsinstansies.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA